دەربارەی عەلمانیەت

گالیلۆ

عەفیف ئەخزەر لەعەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

عەلمانییەت چییە؟

فەرهەنگی (ڕۆبێر) عەلمانیەت بەوە پێناسە دەکات کە: (چەمکێکی سیاسیەو دەخوازێت کۆمەڵگەی مەدەنیی لە کۆمەڵگەی سیاسی جیابکاتەوە، بە جۆرێک دەوڵەت هیچ دەسەڵاتێکی ئایینی نەبێت و کلێساش خاوەنی دەسەڵاتی سیاسی نەبێت). ئەم پێناسەکردنەی عەلمانییەت، "محەمەد عەبدە" لە وتە بەناوبانگەکەیدا بەمجۆرە فۆرمەلەی دەکات: (نە لە سیاسەتدا ئایین هەیە و نە لە ئایینیشدا سیاسەت). "سەعد زەغلول"یش لە ڕستە بەناوبانگەکەیدا بەمشێوەیە قسەی لێدەکات: (ئایین بۆ یەزدان و نیشتمانیش بۆ هەموان).

بۆ رونکردنەوەی زیاتر دەڵێم، سێ جۆر دەوڵەت هەیە:
1- دەوڵەتی ئایینی.
2- دەوڵەتی عەلمانی.
3- دەوڵەتێک کە لە قۆناغی گواستنەوەدایە (لە ئایینەوە بەرەو عەلمانی).

دەوڵەتی ئایینی ئەو فۆرمەیە کە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەبووەو لە ساتەوەختی ئەمڕۆدا، جگە لە دەوڵەتی ڤاتیکان لەسەر زەمینی مەسیحیەت و لەسەرزەمینی ئیسلامیش جگە لە کۆماری ئیسلامی ئێران و دەوڵەتی عەرەبستانی سعودی و سودان و دەوڵەتی تالیبان کە لە ساڵی 2002دا ڕوخا، ئاسەوارەکانی نەماوە. بەڵام دەوڵەتی عەلمانی لەمڕۆدا دەوڵەتی باڵادەستە، بە تایبەت لە وڵاتانی پێشکەوتودا. هەرچی ئەو دەوڵەتەشە کە لە قۆناغی گواستنەوەدایە لە دەوڵەتی ئایینیەوە بۆ دەوڵەتی عەلمانی، ئەو نمونەیە کەئێستا لە فەزای عەرەبی ئیسلامیدا هەیە.

بابزانین مەبەست لە دەوڵەتی ئایینی واتە theocratique (کە لە زمانە ئەوروپیەکاندا وای پێدەڵێن)، چییە؟ میژوونووسی یەهودی Flavius Joseph بەمجۆرە باسی لێدەکات: (دامەزرێنەری دەوڵەتی ئایینی، موسایە. ئەوە کە هێز و دەسەڵات دەخاتە دەستی یەزدان، واتە بریار دەدات حاکمیەت بۆ یەزدانە و ئەمەش خاڵێکی جەوهەریە لە پرۆژەی ئیسلامیەکاندا). دەوڵەتی ئاینی بەپێی پێناسەی میژوونووسی یەهودی "فلافیۆس یوسف" بریتییە (لەو دەوڵەتەی شەریعەتی ئاسمانی پەیرەو دەکات، نەک ئەو یاسا و ڕێسایانەی مرۆڤ دایڕشتووە). ئەی دەوڵەتی عەلمانی کامەیە؟ ئەو دەوڵەتەیە کە خۆی لە کاروباری ئایینی هەڵناقورتێنێت و ڕێگەش بە پیاوانی ئایینی نادات دەست وەربدەنە ناو کاروبارێ سیاسی. ئەم دەوڵەتە تەنها کار بە یاسای وەزعی دەکات نەک بە شەریعەت.. ئەی ئەو دەوڵەتە چییە کە لە قۆناغی گواستنەوەدایە لە تیۆکراتییەوە بۆ عەلمانی؟ دەتوانین بڵێین ئەو دەوڵەتەیە کە لە دەستورەکەیدا هاتووە شەریعەت سەرچاوەی یەکەمی یاسادانانە و ژن و پیاو، موسڵمان و غەیرە موسڵمان، لە ماف و ئەرکی هاوڵاتی بوندا وەک یەک نین.

لەم دەوڵەتەدا ژن و کەسانی غەیرە موسڵمان یان کەمتر لە هاوڵاتی سەیر دەکرێن، یان هیچ حسابێکیان بۆ ناکرێت، چونکە بۆ نمونە ژن بۆی نییە خۆی بۆ پۆستی سەرۆک دەوڵەت یان بۆ ئەو پۆستانەی لەوە خوارترن بپاڵێوێت. لەبەرئەوەی تا هەنوکەش لە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامیدا، ژن وەک بوونەوەرێک سەیر دەکرێت کە نەفامە و ئیمانی دامەزراونیە. هەروەها هاووڵاتی غەیرە موسڵمانیش تا ئێستاش وەک (ژمی) سەیر دەکرێت و هیچ مافێکی هاوڵاتی نییە. ئەم دەوڵەتە لە هەندێ بواردا کار بە یاسای وەزعی دەکات و لە هەندێ و بواری دیکەشدا شەریعەت جێبەجێدەکات. پێموایە ئەو دەوڵەتە تێکەڵەی (نیوەی ئاینی و نیوەی عەلمانی)یەو ئەمڕۆ لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا لە ئارەدایە، دەوڵەتێکی ئینتیقالیە، واتە لە قۆناغی گواستنەوەدایە لە دەوڵەتێکی ئاینیەوە بۆ دەوڵەتێکی عەلمانی.

میژوو فیرماندەکات ئەو عەلمانییەتەی لە جیهاندا هەیە لە سنووری جیهانی عەرەبی – ئیسلامیدا ڕاناوەستێت، چونکە جیهانی ئیسلامی لە دەرەوەی میژوی مرۆڤایەتی هیچ داهاتویەکی نابێت. لە میژودا کلتورێکمان نییە توانیبێتی تاسەر خۆی لە بەرامبەر ئاقارێکی میژووییدا ڕابگرێت کە لە قۆناغێکدا کارا بووبێت و ڕەواجی هەبووبێت. کەواتە موسڵمانان وەک تێکڕای مرۆڤایەتی، ناچارن بەوەی پەیرەوی مۆدێرنە و لەگەڵیشیدا پەیرەوی عەلمانییەت بکەن. زۆربەی زۆری وڵاتانی دنیا ئاینیان کورتکردۆتەوە بۆ کایەی شەخسی و بواری سیاسیشیان داوەتە دەست دەوڵەت، ئەو دەوڵەتەی دەزگا و یاسا و زانست و بەهاکانی بەپێی عەقڵی ئینسانەکان دەچێت بەڕێوە. ئەمە لە کاتێکدا دەوڵەتی ئایینی بۆ دانانی پلانە دنیاییەکانی (وەک ئابووری و سیاسەت)، ڕاوێژ بە پیاوانی ئایینی دەکات، لە حاڵەتێکدا ئەگەر پیاوانی ئایینی بۆ خۆیان لەسەر کورسی حوکمرانی نەبوون. بەڵام دەوڵەتی عەلمانی لە کاروباری ڕۆژانەدا کە تاکە بواری پسپۆڕی ئەوە، ڕاوێژ بە شارەزایان دەکات.

لێرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتە پێش، ئەویش ئەوەیە بۆچی تەنها لە سەردەمە نوێیەکاندا دەوڵەتی عەلمانی هاتە ئارا؟ لەبەرئەوەی لەگەڵ مۆدێرنەدا، لێکجیاکردنەوەی دەسەڵاتی سیاسی لە دەسەڵاتی ئاینی دەبێتە جێگای قسەو باس و کایەی ئاینی لە کایەی دنیای جیادەکرێتەوە، ئەو دوو کایەیە هەریەکەیان بکەری کۆمەڵایەتی خۆیانیان هەیە: ئاین بروادار و فەقیهەکان، دنیایش هاوڵاتیان و پسپۆران.

لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دەوڵەتی ئاینی خۆی لە هەموو شتێک هەڵدەقورتاند، لەبەرئەوەی هەموو شتێک ئاینی بوو. ئەم پرۆسەیەش بۆ سەردەمی نوێ دەست نادات و لەگەڵ دنیای تازەدا ناگونجێت. ماوەی پێنج سەدەیە لە خۆرئاوادا، عەقڵی ئینسانی توانیویەتی عەقڵی تیۆلۆژی کەنارگیر بکات. بەمجۆرە زانستی پۆزەتڤستی بەشێوەیەکی شێلگیرانە و دوای خەباتێکی تاقەت پروکێن کە هەندێک جار گەیشتۆتە سوتاندن و مێخ کێشانی زانایان، توانی خۆی لە زانستی ئاینی قوتار بکات. "گالیلۆ" لە سەروەختی دادگایکردنەکەیدا بە تاوانی کوفر و ئیلحاد، لەبەرئەوەی بە پێچەوانەی ئینجیلەوە وتبوی: (زەوی خرەو بە دەوری خۆردا دەسوڕێتەوە، نەک چەقی گەردون بێت). بەدادوەرەکانی دەڵێت: (کتێبی پیرۆز

پێمان دەڵێت چۆن بەرەو ئاسمان بڕۆین، بـەڵام فێرمان ناکات ئاسمان چۆن دەگەڕێت). بەمجۆرە زانست سەربەخۆی وەرگرت و دوای ئەویش کایەی ئەدەبی و هونەری کەوتنەخۆ تا لە ئینجیل جیابنەوە، لێرە بـەدواوە کتێبی پیرۆز لەوە کەوت ئینسیکلۆپیدیایەکی پزیشکی و فیزیک و ئەدەبی و هونەری و.. هتد، بێت. دواجـار پاپا "ژان پۆلی دووەم" ئیعتیباری بۆ هەریەک لە "گالیلۆگالی" و "چارلزداروین" گێرایەوە. بەڵام لای ئێمە تا ئێستاش قورئان هەر ئینسیکلۆ پیدیایەکی زانستی و پزیشکی و جوگرافی و ئەدەبی و هونەری و تەکنۆلۆژییەو وەی بە حاڵی ئەو زانایانەشی، پرکێشی ئەوە بکەن حەقیقەتێکی زانستی بسەلمێنن پێچەوانەی ئایەتە (زانستیەکانی) ناو قورئان بێت!. ناکۆکی زۆری نێوان ئەقڵی زانستی و ئەقڵی ئایینی، جیاوازی نێوان مافەکانی مرۆڤ (ئازادییەکانی) لەگەڵ مافەکانی یەزدان بەسەر مرۆڤەوە (گـــوێرایەڵیکردنی و فەرمان و سنوربەندیەکانی)، توانیان خۆرئاوا پاشانیش هەموو جیهان بـەرەو عەلمانییەت واتە بەرەو جیاکردنەوەی کایەی ئایینی لە کایەی دنیای بەرن. ئەم هەنگاوە مەرجی سەرەکیە بۆ بەرەوپێشچونی شارستانیەتی مرۆڤایەتی. جگە لە عەلمانییەت ڕێگایەکی دیکە لەبەردەم موسڵماناندا نیە تا بەو کاروانی شارستانیەتە ڕابگەن، گەروانەکەن ئەوا دەبێت لە دەرەوەی میژووەدا بژین.

جیاکردنەوەی موقەدەس لە شتی ڕۆژانـە، بەرهەمی مۆدێرنەیە.. گەر بگەڕێینەوە بۆ میژوو دەبینین جیاکردنەوەی ئەو دووکایە لەیەکتر، بە دەگمەن ڕوێـداوە و ئەوەی هەبووە تێکەڵکردنی ئەو دوانە بووە بەیەکتری ولای هۆزە سەرەتاییەکان دەگاتە ترۆپک. چونکە لای ئەوان هەموو شتێک موقەدەسە، هەر لە میژووی خێڵەوەتا پێشینان و سروتەکانی ئاوسبوون و جوتبوون و منداڵ بینین و ڕاوشکار و ڕەفتار و هەڵسوکەوتی ئەندامەکانی، هەر هەمووی پیرۆز و موقەدەسن. تێکڕای ژیانی کۆمەڵایەتی خێڵی سەرەتایی، پابەندی ڕستێک سروتی ئیرۆتیکیانەیە و هەر پێشێلکردنێکی موقەدەسیش، سزاکەی کوشتنە.. بەڵام بۆچی سزاکەی کوشتنە؟ لەبەرئەوەی چەمکی ڕێژەگەرایی موقەدەس شتێکە، تەنها عەقڵێکی پێشکەوتوو قبوڵی دەکات. بەڵام ئەقڵیەتی سەرەتاییەکان بەپێی پێویست گەشەپەکی واینەکردووە، تا بتوانێت ڕێژەگەرایی ڕەهای ئایینی قبوڵ بکات و ئەوڵەویەتی ئەقڵی ئینسانی بەسەر ئەقڵی ئیلاهیدا پێپەسەندبێت.

میژوو فێرماندەکات ئەو عەلمانییەتەی لە جیهاندا هەیە لە سنووری جیهانی عەرەبی – ئیسلامیدا ڕاناوەستێت، چونکە جیهانی ئیسلامی لە دەرەوەی میژوی مرۆڤایەتی هیچ داهاتوویەکی نابێت

لێرەدا پێشنیار دەکەم بۆ لێکۆڵیاران، لێکۆڵینەوەی بـەراوردکـاری بکەن لە نێوان بۆچونی سەرەتاییەکان سەبارەت بە پەیوەندی نێوان شتە ئایینی و دنیاییەکان، لەگەڵ تێڕوانینی ئیسلامییە هاوچەرخەکان بۆ هەمان مەسەلە. گەر ئەوە بکەن ئەوا لە دەرەنجامدا دەگەنە ئەوەی لێکچونێکی گەورە لە نێوانیاندا بدۆزنەوە، بە تایبەت دەربـارەی پەرستنی مردوان و پێشینان و لە قەڵەمدانی هەموو شتێک بە ئایینی و پابەندبوون بە سروت و ڕەها ئاینیەکانەوە بەشێوەیەکی سایکۆباتی، لەگەڵ تەکفیرکردنی ڕێژەگەرایی و هۆکارێتی و گۆڕان و بەرەو پێشچوون و داهاتووخوازی. لێرەدا خێڵە سەرەتاییەکان بەهانەی خۆیانیان هەیە، لەبەرئەوە بەشێوەیەکی ڕەها لە ژێر جەبری سروشتدا بوون.. بۆ ئەوان کۆنترۆلکردنی سروشت لەلایەن ئەقڵی مرۆڤایەتیەوە (واتە لە ڕێی زانست و تەکنۆلۆژیاوە) بۆ گۆڕینی بەشارستانیەت، بە پێشێلکردنی پەرستنی پێشینان دادەنرێت کە بەبێ سزا و تۆڵەکردنەوە تێناپەڕێت. مرۆڤی سەرەتایی لە ڕووی دەرونیەوە هێندە کۆیلەی پێشینان و باوانیەتی، ناتوانێت بەشێوەیەکی ئازاد و سەربەخۆ بیر بکاتەوە و ئەقڵی بەگەڕ بخات. ئەم حاڵەتەش لای ئیسلامیەکان دەبینین و ئەوانیش بەهۆی کۆیلایەتی دەروونیان بۆ پێغەمبەر و ئەسحابەکان و پیاو چاکانەوە، ئەقڵیان ئیفلیج بووە و توانای تێفکرینیان لە دەست داوە. لای ئیسلامیەکان ئەقڵی ئیلاهی کە پێشینان هێناویانە بۆمان هەموو شتێکە، بەڵام ئەقڵی مرۆڤ، ئەو ئەقڵەی بەرهەمی میشکی خۆمانە هیچ نییە. لەمبارەیەوە "ئەبو ئەعلای مەودودی" سونە مەزهەب دەڵێت: (مرۆڤ وەکو پێویایە، هەرگیز چانسی ئەوەی نییە حوکمرانێتی بکات.. تەواوی موسڵمانان ئەگەر هەمویان پشت و پەنای یەکتریش بن، ناتوانن تاکە یەک پاسا دابنێن.. حکومەتەکان شایستەی ئەوە نین خەڵک گوێرایەڵیان بکات، تەنها ئەو کاتە نەبێت حوکم بە قورئان بکەن و بەرنامەی خوا لەسەر زەوی جێبەجێ بکەن). هەر لەم بارەیەوە "خومەینی" شیعە مەزهەب دەڵێت: (خەڵکی ئەو مافەیان نیە ئیمام هەڵبژێرن یان دەستنیشانی بکەن، چونکە ئەو کەسەی لە باریدا بێت ئەرکی ئیمامی بگرێتە ئەستۆ و هیدایەتی تێکڕای مرۆڤایەتی بدات بۆ سەر ڕێگای ڕاست، ئەوە نابێت جگە لە یەزدان کەسی تر دایبنێت و دەستنیشانی بکات. کەواتە خەڵک بۆی نیە قسە لە شتێکدا بکات کە خوا خۆی بریاری لێدابێت). بۆچونی ئەم دوو تیۆرسینە سونە مەزهەب و شیعە

محەمەد عەبدە

مەزهەب، چاکترین پێناسەیە بۆ ئەو دەوڵەتە ئاینیە ئیسلامیە هاوچەرخەی، هەنوکە لە سودان و ئێراندا باڵا دەستەو پێدەچێت لە وڵاتانی دیکەشدا بێتە ئارا.

عەلمانییەت لە چ کاتێکدا هاتە ناو جیهانی عەرەبی و پێشەنگەکانی کێ بوون؟

یەکەمین کەس کە وتەزای Laicite بە عەلمانییەت تەرجەمەکرد، یەکێک لە وەرگێڕەکانی ناو لەشکرەکەی "ناپلیۆن پۆناپارت" بوو، لە کاتێ هێرشی فەرەنسیەکان بۆسەر میسر بەناوی "لویس بقگر المصری". ئەمەش لەو فەرهەنگە فەرەنسی – عەرەبیەدا هات کە بۆ یەکەمجار لە مانگی مارتی 1828دا چاپکرا، پاشان کۆری زمانی عەرەبی لە قاهیرە سالی 1960 لە فەرهەنگی (الوسیگ)دا، ئەم چەمکەی پەسەند کردو بریاری لەسەردا.

عەلمانییەت وەک سستمێکی هەمە لایەن و پرۆژەیەکی سیاسی ، هەرگیز پێی نەناوەتە ناو جیهانی عەرەبی. دوای بەریەککەوتنی جیهانی عەرەبی بە ئەوروپا، لە رێی کۆلۆنیالیزمەوە وڵاتانی عەرەبی – ئیسلامی، دەستبەرداری هەندێک شتی ناجۆری ناو دەوڵەتی ئاینی بوون، وەک: (بیرازکردنی مەی خۆر و برینی دەستی ئەوانەی دزی دەکەن، لەگەڵ بەرد بارانکردنی ئەو کەسانەی پەیوەندی ناشەرعی دەکەن و سەرانەسەندن لەوانەی موسلمان نین و سەر بە ئاین و مەزهەبی دیکەن). تا ئێستاش لە وڵاتێکی وەک عەرەبستانی سعودیەدا، ئەم سزایانە کاریان پێدەکرێت و ماون. بۆ نمونە دوو هەفتە پێش ئێستا حوکمێکی شەرعی درا بەسەر نووسەرێکی ئەو وڵاتەدا کە بە داخەوە هەنوکە ناوەکەیم بیرنایەتەوە، حوکمەکەشی زیندانیکردن و لێدانی 200 قامچی بوو! هۆکاری بەردەوامبوونی ئەو سزایانەش لە سعودیەدا تا ساتەوەختی ئەمرۆ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی ئەو وڵاتە کۆلۆنیالیزمی نەناسیووە و بەم پێیەش لە تروسکایی و رۆشنایی مۆدێرنە بێبەری بووە. هەرچی وڵاتی سودانە، ئەوا کۆلۆنیالیزمی بەخۆیەوە بینیووە و لە سایەی ئەوەشدا وازی لە یاسای کۆیلایەتی و سزا ئاینییەکان هێنا، بەڵام ئەو دەوڵەتە ئیسلامیەی "حەسەن تورابی" بە کۆدێتای سەربازی دروستی کرد، سەر لەنوێ کۆیلایەتی و سزا ئاینیەکانی گەراندەوە ئەو وڵاتە!!

پێشەنگەکانی فیکری عەلمانی لە جیهانی عەرەبیدا، زۆر و زەوەندن. لانی کەم تەواوی ئەو رۆشنبیرانەی سەر بە کەمینە ئاینیەکانی ناو جیهانی عەرەبین، وەک یەهودی و مەسیحیەکان و بەتایبەتی لە وڵاتانی خۆرهەڵاتی عەرەبیدا عەلمانی بوون. لە میسر و وڵاتی شام وەکو نمونە، دەتوانین ناوی ئەمانە بێنین: (جورجی زێدان و شبلی شومێل و یەعقوب سەروف و میخائیل نەعیمە و جوبران خەلیل جوبران و فەرەح ئەنتوان و سەلامە موسا و..هتد). بەڵام لەمرۆدا ئەوانەی داوای عەلمانییەت دەکەن یەک و دوان نین، بەڵکو خواستێکی دەستەجەمعیە و بەکۆ داوای دەکەن. لێرەوە ئیعترافکردن بەکەمایەتیە ئاینی و ئەتنیەکانی ناو وڵاتانی عەرەبی و دەستەبەرکردنی تەواوی مافەکانی هاووڵاتی بوون بۆیان، دەبێتە سەرچاوەیەکی گرنگ بۆ مۆدێرنیزەبونی سیاسی، واتە بۆ عەلمانییەت و دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ. بۆ نمونە شیعەکانی عەرەبستانی سعودیە داوای عەلمانییەت دەکەن، بۆ ئەوەی لە دێوەزمەی وەهابیەت رزگاریان بێت کەوەک کافر مامەڵەیان لەگەڵ دەکات. ئەی "ئیبن تیمیە"ی سەرچاوەی یەکەمی وەهابیەت نالێت: (ئەوەی گومان لە کافری شیعە بکات، کفر دەکات)!. هەروەها نەتەوەی کورد لە عێراقدا پاسەوانێکی وریا و چاوکراوەیە کە ناهێڵێت، دەوڵەتێکی تیۆکراتی شیعە مەزهەب لەو وڵاتەدا بێتە ئارا. لەمبارەیەوە سەرکۆماری عێراق "جەلال تاڵەبانی" وشیاریدا لە بارەی دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئاینی لە عێراقدا. سەرکردەی شیعەکانی عێراق لەناویشیاندا سەرەک وەزیران بە ئاشکرا رایانگەیاند، ئەوان وەکی عێراقی نەک وەک شیعە حوکمی عێراق دەکەن، ئەمەش بۆ خۆی کرۆکی عەلمانییەتە. هەرچی پێشەنگەکانی مۆدێرنەشە لە جیهانی ئیسلامیدا ئەوا رێژەیان زۆرە، گەر بێتو لە تێکرای وڵاتانی عەرەبی – ئیسلامیدا بکەوینە سەرژمێرکردنیان. بەڵام ئەژمارکردنیان لەم باسە

کورتەدا و بەم خێراییە، کارێکی گرانە. لێرەدا هەر هێندە دەتوانین ناوی ژمارەیەک لەوانە بێنین کە کاریگەریان لەسەر دەستەبژێری ئاینی هەبووە لە وڵاتانی عەرەبیدا، وەک: (ڕەفاعە تەهتاوی، محەمەد عەبدە، قاسم ئەمین، لوتفی سەید، تەها حسێن، عەلی عەبدولرازق، کامل گەیلانی، ئیسماعیل مەزهەر، ئەحمەد ئەمین). هەروەها نابێت "فەرەج فۆدە"ش لە یادکەین ئەگەرچی لە پێشەنگانی عەلمانییەت نەبوو، بەڵام لە یەکەمین شەهیدەکانی ئەو ڕێبازە بوو. هاوکات نابێت "تاهر حەداد"مان لە وڵاتی تونس لەیاد بچێت کە توانی فیقهی سەدەکانی ناوەڕاست بکاتە عەلمانی، بەتایبەت کە توانی ڕێ لە فرەژنی بگرێت و نایەکسانی لە میراتیدا لە نێوان ژن و پیاودا نەهێڵێت.

"حەبیب بۆرقیبە"ش یەکێکە لەوانە و توانی ئەو خواست و داواکاریانەی "تاهیر حەداد" جێبەجێ بکات، بەڵام لەبەردەم هەڕەشەکانی شا "فەیسەڵ"دا کشایەوە.. شا "فەیسەڵ" هەڕەشەی ئەوەی لە "بۆرقێبە" کرد گەر بێتو یاسای چونیەکی ژن و پیاو لە میراتیدا دەربکات، ئەوا سعودییە پەیوەندییە دیبلۆماتیەکانی خۆی لەگەڵ وڵاتی تونسدا دەپچڕێنێت و فەقیهەکانی جیهانی ئیسلامیش هاندەدات بۆ ئەوەی تەکفیری بکەن.

تا هەنوکە عەلمانیەت سەرکەوتوو نەبووە لەوەی لە جیهانی عەرەبیدا شوێن پێی خۆی بکاتەوە، هۆکاری سەرەکیش لەمەدا ئەوەبووە ئیسلام ئەو ڕیفۆرمە پێویستەی تێدانەکراوە کە لە ئاینی مەسیحی و یەهودی و ئەوروپیدا کرا

ئایا ئەوەی شکستی بە عەلمانییەت هێنا لە جیهانی عەرەبیدا، بەرخوردی ئیسلام بوو یاخود لاوازی گوتاری عەلمانی بوو؟

تا هەنوکە عەلمانیەت سەرکەوتوو نەبووە لەوەی لە جیهانی عەرەبیدا شوێن پێی خۆی بکاتەوە، هۆکاری سەرەکیش لەمەدا ئەوەبووە ئیسلام ئەو ڕیفۆرمە پێویستەی تێدانەکراوە کە لە ئاینی مەسیحی و یەهودی و ئەوروپیدا کرا، ئەو چاکسازیە ئاینیەی لە ئەوروپادا کرا ئایینی قایلکرد بەوەی کایە و بواڕە جۆراوجۆرەکان لە یەکتر جیابکرێنەوە. واتە ئاین ڕازی بوو بەوەی تەنها خەریکی مەسەلەی ئایینی بێت و مەسەلەی ژیانی ڕۆژانەش جێبهێڵێت بۆ دەوڵەت، چونکە ئەوە شوێنکاری دەوڵەتە. دووەمین هۆکاری شکستی عەلمانییەت لە جیهانی عەرەبیدا، دەگەڕێتەوە بۆ ترسنۆکی نوخبەی سیاسی. لە تورکیا ڕیفۆرمی ئایینی لە ئیسلامدا نەکراو بۆرژوازیەتیش چینێکی لاواز و بێدەسەلات بوو، هەروەها جووتیاران ڕێژای 90٪ دانیشتوانی وڵاتیانی پێکدەهێنا، لەگەڵ ئەوەشدا سەرکردەیەکی موسلمانی وەک "کەمال ئەتاتورک" توانی دەوڵەتی تیۆکراتی عوسمانی (واتە خەلافەت)، کۆتایی پێبێنێت و لەسەر دارو پەردوی ئەویش دەوڵەتێکی عەلمانی بنیاد بنێت کە شەرم لە شوناسی عەلمانی بونی خۆی ناکات.

ئایە عەلمانییەت دژ بەئاینە؟

وەک لەپێناسەکردنەکەی فەرهەنگی (ڕۆبێر)دا بینیمان، عەلمانیەت جیاکردنەوەی دەوڵەتە لەکڵێسا، واتە تەنها بریتیە لەجیاکردنەوەی کایەی ئاینی لەکایەی دنیای.. بەریتانیا وەکو فەرەنسا دەوڵەتێکی تەواو عەلمانیە، بەڵام شاژنی بەریتانیا نازناوی (پارێزەری کڵێسای) هەڵگرتووە. شانشینی وڵاتی مەراکیشیش دەتوانێت عەلمانی بێتو پادشاکەشی نازناوی (امیر المؤمنین)ی هەبێت، هەروەها تونس دەتوانێت عەلمانی بێتو سەرۆکەکەشی وەک (پارێزەری ئیسلام) بناسرێت. دەبێت مرۆڤ بێئاگابێت لەچەمکی عەلمانیەت، وەکو ئەوەی لەفەرهەنگە ئەوروپیەکاندا هەیە، لەبەرئەوەی ئەوروپا واری عەلمانیەتە، یاخود وەکی زۆربەی سەرکردەکانی ئیسلامی سیاسی بەدگومانبێت، تابەعەلمانیەت بڵێت پرۆسەیەکە دژ بەئاین. بەتایبەت کەعەلمانیەت لەمرۆداو لەوڵاتانی تەواو عەلمانی وەک فەرەنسادا، بۆتە عەلمانیەتێکی کراوە بەسەر زۆر لایەنی ژیانداو هیچ زیانێکیش بەمافی هاوڵاتی بونی مۆدێرن ناگەیەنێت. ئەو هاوڵاتیبونەی یەکسانی لەنێوان ژنو پیاو ئیماندارو بێئیماندا دەستەبەر دەکات. بێلایەنی دەوڵەتی عەلمانی فەرەنسی بەرامبەر بەئایین، دەستی نەگرت لەوەی ساڵی 1921 لەپارەی باجدەران مزگەوتی بەناوبانگی پاریس دروست بکات، وەک ڕێزلێنانێک لەگیانی ئەو سەربازە موسلمانە مەراکیشیانەی لەشەڕەکانی جەنگی جیهانی یەکەمداو لەپێناو بەرگریکردن لەفەڕەنسادا تیاچوون. هەروەها نەبووە ڕێگر لەوەی "دۆمینیک دۆڤلپان" ی وەزیری ناوخۆی فەرەنسا و لێپرسراوی کاروباری ئاینی، دەزگایەکی خێرخوازی ئیسلامی دابمەزرێنێت بۆ کۆکردنەوەی کۆمەک لەخێرخوازان، بەمەبەستی دروستکردنی مزگەوتو پێدانی خەرجی بەو زانکۆو پەیمانگا ئیسلامیانەی لەقۆناغێ بیناکردندان. ئەم دەزگا خێرخوازیە دەست بەجێو لەگەڵ دامەزراندنیدا، 800 ملیۆن یۆرۆی لەلایەن کەسانێکی کۆمەک بەخشەوە پێگەیشت کەناوی خۆیان ئاشکرا نەکرد.

کەواتە ئەو وڵاتە عەرەبیانەی لەداهاتوودا دەبنە عەلمانی، عەلمانیبونیان رێی ئەوەیان لێ ناگرێت بەیەکسانی یارمەتی ئایین و ئاینزای سەرجەم هاووڵاتیان بدەن. لەداهاتووشدا ئەم مۆدێلی عەلمانییەتە لەسەر زەمینی ئیسلامدا بەرقەرار دەبێت. وەکو تورکیای عەلمانییەت کەدەستورەکەی رێگای پێدەدات شوێنی خواپەرستی بۆ تەواوی هاوڵاتیانی بکاتەوە، سەرەڕای جیاوازی ئایینیان. ئیتر بۆچی نابێت دەوڵەتی عەلمانی خوێندنی ئایینی لەژێر دەستی خۆیدا بێت، بەمەرجێک هەوڵبدات بیکاتە خوێندنێکی ئایینی چاکسازی مۆدێرن، بۆ ئەوەی هاوڵاتیانی سبەینێدروست بکات. ئەو هاوڵاتیانەی بەهاوڵاتیبونی مۆدێرن ئاشنا دەبنو لەمافی هاوڵاتیبوندا هەڵاودێر لەنێوان پیاو و ژن، موسڵمانو غەیرە موسڵماندا ناکەن و بێ هیچ دوودڵیکردن و هەستکردن بەتاوانێک دان بەو مافانەدا دەنێن.

بۆ ئەوەی خوێندنی ئایینی خوێندنێکی چاکسازی و مۆدێرن بێت، پێویستە خوێندکاران بەیارمەتی زانستە مۆدێرنەکانی وەک: (میژووی بەراوردکاری ئایینەکان و سۆسیۆلۆژیای ئایین و پیسکۆلۆژیاو ئەنسرۆپۆلۆژیای ئاینی و زمانەوانی و هێرمۆنۆتیکاو فەلسەفە)، ئاین بخوێنن. بۆ ئەوەی گەنجان و نەوەکانی داهاتوو، ببنە خاوەن فیکرێکی رەخنەیی. لەتونس خوێندکارانی کۆلیژی ئاینی بەدرێژایی چوارسال فەلسەفەی ئیسلامی و فەلسەفەی مۆدێرن دەخوێنن. هیچ شتێک وەک فەلسەفەو زانستە مرۆڤایەتیەکان نییە، بۆ ئەوەی ئەقڵی مرۆڤەکان لەپروپاگەندە ئاینی و سیاسیەکانی ئیسلامیستەکان بپارێزێت. ئەمجۆرە خوێندنەوە ئاینیە ریفۆرمی و مۆدێرنە، پێویستە دەوڵەتی عەلمانی لەفەزای عەرەبی و ئیسلامیدا بیسەلمێنێت و کاری پێبکات. بۆ سەر لەنوێفۆرمەلەکردنەوەی هوشیاری تەقلیدی ئیسلامی و مکۆمکردنی هوشیاری نەوەی نوێ، دژ بەدەمارگیری و توندرەوی تیرۆرو جیاوازی ئاینی، واتە دژ بەخود ئەقینی ئاینی کەرەواێەتی بەچەوسانەوەو سرینەوەی تێکڕای ئاینەکانی دی لەلایەن ئاینێکی ترەوە دەدات.

ئایا عەلمانیەت دەبێتە مایەی دروستبونی دابڕان لەگەڵ ڕەگوڕیشەی ئیسلامیماندا؟

عەلمانیەت دابڕانە لەگەڵ دەوڵەتی ئۆتۆکراسی و تیۆکراسی، واتە لەگەڵ دەوڵەتی ئاینی و ستەمکاری، لەگەڵ دەوڵەتی خەلیفە کەتەنها مەگەر بەمردن و کوفری ئاشکرا لەسەرکار لابچێت. دابڕانە لەگەڵ دەوڵەتی بیرازکردنی مەی خۆرو بڕینی دەستی ئەوەی دزی دەکات و بەردبارانکردنی ئەوانەی پەیوەندی ناشەرعەی دەکەن تامردن و حەڵاڵکردنی خوێنی بیریارە ئازادیخوازەکان بەناوی هەڵگەڕانەوە لەئاین. دابڕانە لەو دەوڵەتەی بەناوی شەریعەتەوە، مافی ژنان پێشێل دەکات و هاوڵاتی غەیرە موسڵمان دەچەوسێنێتەوە. بەناوی یاسای سەدەکانی ناوەڕاستەوە، گرافیک و وێنەکێشان و شیعرو گۆرانی و تەڕێنەوەی زانستی قەدەغە دەکات. دابڕانە لەگەڵ ئەو کلتورەی رشتنی خوێنی خەڵکی بێتاوان حەڵاڵ دەکات و کوشتنی کۆرپەلە لەسکی ژنانی جولەکەدا بەڕەوا دەزانێت، وەک "یوسف قەرزاوی" لەفتوایەکیدا دەڵێت. یاخود تیرۆرکردنی "ئەنوەر سادات"و تەواوی فەرمانڕەوایانی و وڵاتانی ئیسلامی، بەناوی جیهادەوە بەئەرکێکی ئایینی دەزانێت، "راشد غەنوشی" لەمبارەیەوە وادەڵێت. ئەم شتە دزێوانە بەشێکن لەکلتوری ئێمەو پێویستە بیانسرینەوەو پەیوەندییان لەگەڵدا ببرین.. لەلایەکی ترەوە عەلمانییەت دەتوانێت بەهەموو ئەو ڕووبەرە گەشانەمان ئاشنا بکاتەوە کە لەکلتوری ئیسلامیدا هەیە، وەک ئەقڵی فەلسەفی و موعتەزیلەکان کەتوانیان لێکدانەوەی ئەقڵی بۆ قورئان بکەن، هەروەها عەلمانیەت لەبارایە ئیعتبار بگێڕێتەوە بۆ عیرفانی ئیسلامی.

بێگومان عەلمانییەت بەو پێیەی یەکێکە لەدەسکەوتەکانی مۆدێرنە، لەدەوڵەتی سەدەکانی ناوەڕاستدا نمونەی نەبووە، لەبەرئەوەی دەوڵەتی سەدەکانی ناوەڕاست لەبنەڕەتدا دەوڵەتێکی ئاینی بووەو عەلمانیەت لەپستی ئەو بیروباوەڕانەدا بووە کەبیری لێنەکراوەتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا ترادسیۆنی ئیسلامی، هەندێک خەسڵەتی عەلمانی تێدابووە... بۆ نمونە رۆژێک پێغەمبەر بەلای چەند باخەوانێکی خورمادا تێپەردەبێت و دەبینێت خەریکی موتوربەکردنی دارخورماکانن، پێیان دەڵێت: (ئەگەر وازیان لێبێنن و موتوربەیان نەکەن چاکترە). ئامۆژگاریەکەی لەگوێدەگرن، بەڵام پاش ماوەیەک دەبینن بەرنادات و دەچنە لای پێغەمبەرو دەکەونە گلەییو گازندە. ئەویش وەڵامیان دەداتەوەو دەڵێت: (وەی بەحاڵتان، من پێغەمبەری ئێوەم لە کاروباری ئایندا، بەڵام لە کاروباری دونیادا من و ئێوە وەکویەکین).

واتە پێغەمبەری ئیسلام دانی بەوەدا ناوەکە دەبێت ئاین لەکشتوکاڵکردن جیابکرێتەوە. لەجەنگی بەدردا پێغەمبەر دەیەوێت سوپاکەی لەشوێنێکدا هەڵبدات کەئەم پێیوایە شوێنێکی قایم و تۆکمەیە، بەڵام شارەزایەکی بواری سەربازی لەئەنسارەکان لێی دەپرسێت: (ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە وەحیت بۆ هاتۆتە خوار یان شەر و تەڵەکەیە؟). پێغەمبەریش بەو ڕاستگۆییەی کەپێی ناسرابوو وەڵامی دەداتەوەو دەڵێت: (نەخێر، شەر و تەڵەکەیە).

لێرەدا ئەو شارەزایەی بواری سەربازی پێیدەڵێت: (کەواتە ئەم شوێنە گونجاو نییەو با وا بکەین بیرە ئاوەکە بکەوێتە پشتمانەوە، بۆ ئەوەی خۆمان لێی بخۆینەوەو ئەوان نەتوانن دەستیان پێبگات و لێی بخۆنەوە). بەفیعلی وەهاش دەڕچوو، تینویەتی قوڕیش بووبە گرنگترین هۆکاری دۆڕاندنیان لەو

جەنگەدا. لێرەشدا پێغەمبەردان بەوەدا دەنێت کە پێویستە جیاوازی لەنێوان ئایینو ستراتیژیەتی سەربازیدا بکرێت.

وەکو دەشزانرێت "ئیمامی عەلی" بەپشت بەستن بەم سونەتانەی پێغەمبەر کەکایەی دنیایی لەکایەی ئاینی جیادەکاتەوە، سەروەختێک "ئیبن عەباس"ی راسپارد لەگەڵ خەوارجەکاندا بکەوێتە مشتومڕ گفتوگۆوە، داوای لێکرد لەگەڵیاندا سونەتی پێغەمبەر بەکاربهێنێت نەک ئایەتەکانی قورئان، لەبەرئەوەی قورئان وەکی "ئیمامی عەلی" خۆی دەڵێت (حمال اوجه)، واتە چەندین لێکدانەوە هەڵدەگرێت، لەبەربوونی ئایەتگەلێکی لەیەکچوو (واتە ڕونیەو تەمومژ لە ماناکەیدایە)، چونکە ئەو ئایاتانەی ڕونو ئاشکران تەنها ڕێژەی 6٪ی قورئان پێکدێنن.

میژووناسی میسری "حسێن موئنس" دەڵێت: (ئەو ئەسحابانەی ئامادە نەبوون بەشداری شەڕی نێوان عەلی کوڕی ئەبی تالیب و معاویەی کوڕی ئەبو سفیان بکەن، خۆیان ناونابوو ئەو کەسانەی لەسەر چۆک دادەنیشن. لەوانە عەبدوڵای کوڕی عومەرو ئەبو هورەیرە). "ئەبو هورەپرە" ئەو وتەیەی دراوەتەپاڵ کە دەڵێت: (لە پشت عەلیەوە نوێژ دەکەم، چونکە نوێژکردن لە دوای عەلیەوە باشترە. لەسەر خوانی مەعاویەش نان دەخۆم، چونکە خواردن لەسەر سفرەی مەعاویە لە بارترە. لەسەر چۆکیش دادەنیشم، چونکە دانیشتن لەسەر چۆک چاکترە). ئەمانە دوای کوشتنی "عەلی" پەیمانیان بە "مەعاویە"دا و وەک مەرجێک بۆ موبایەعەکە پێیان وت: (ئێمە کاروباری ئاینی خەڵک بەڕێدەکەین، تۆش کاروباری دونیاییان بۆ بەڕێوەببەرە).

ئەم دابەشکردنی کارە لەنێوان خولەفاکان و فەقیهەکاندا، دەسپێکی عەلمانیەت بوو کەتاهەنوکەش نەگەشتوەتە ئاستی پێویست. "مەعاویە" خۆشی سەرەتاکانی ئەم عەلمانیەتەی دارشت، کاتێک وازی لەوە هێنا پێشنوێژی بەخەڵک بکات و لەبری خۆی پێشنوێژێکی دیاری کرد، بۆ ئەوەی نوێژ بەخەڵک و خوا بکات. ئەم دابەشکاریە لەنێوان ڕێبەرایەتیکردنی دەوڵەت و پێشنوێژیکردندا، پرۆژەی دەوڵەتێکی عەلمانییەو تائێستاش تەواو نەبووە. دوای "مەعاویەی کوڕی ئەبو سفیان"، خەلیفەکانی ئیسلام وازیان لەوە هێنا پێشنوێژی بۆ خەڵک بکەن، بەڵام سەرانی کۆماری ئیسلامی لەئێران تاهەنوکە پێشنوێژی خەڵک دەکەن. ئەلبەتە ئەمەش لەبەرئەوەیە ئێران کۆماریکی ئاینیەو نایەوێت دان بەوەدا بنێت کەجیاکردنەوەی ئاین لەسیاسەت، پرۆسەیەکی پێویستەو دەبێت ئەنجام بدرێت.

دابەشکردنی کار لەنێوان فەقیهەکان کەکاروباری ئاینی خەڵک و خوا ڕادەپەڕێنن، لەگەڵ خەلیفەکاندا کە کاروباری ڕۆژانەی خەڵک بەئەنجام دەگەیەنن، بەدرێژایی چوارسەدە بەتایبەت لەخۆرهەڵاتدا بەردەوام بوو. خەلیفە کەم تازۆر حوکمرانێکی دنیایی بووە، بەڵام بەشەریعەتێکی ئاینیەوە: شەرعیەتی عولەمای ئەهلی سونە و جەماعەت و هەروەها شەرعیەتی نزا بۆکردن لە نوێژی هەینیدا، هەموو شتە

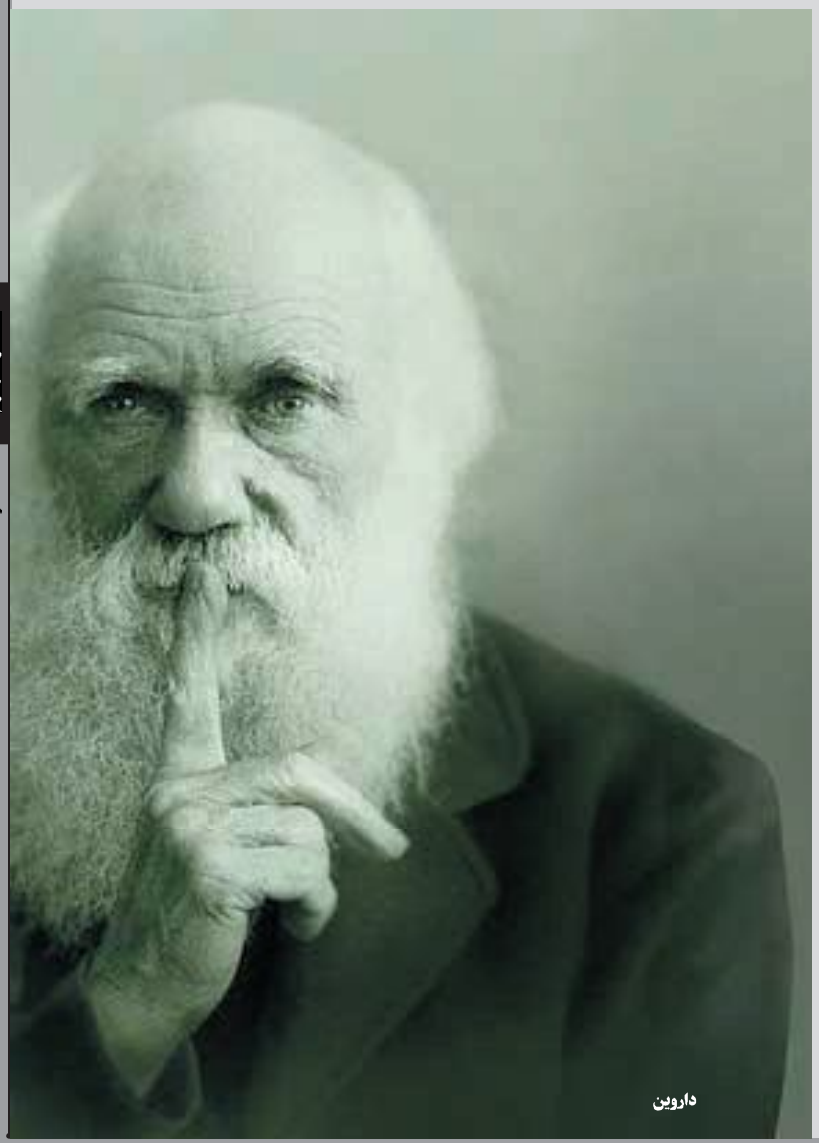
داروین

تازەکانیشی (واتە ئەو شتانەی دەیانکات وەک تازەگەرییەک لە ئایندا)، دەچێتە بواری (المصالح المرسلە – بابێکە لە فیقهی ئیسلامیدا باس لەو شتانە دەکات کە لە بەرژەوەندی ئەهلی ئیسلامە)، وەک حەلالکردنی حەرام. بە لاسایکردنەوەی "عومەری کـوری خەتاب" کە (نکاحی متعە – ماڕەبڕینی بۆ چێژوەرگرتن واتە بۆ کاتێکی دیاڕیکراو نەک هەتا هەتایی حەرامکرد)، لە کاتێکدا بە وتەی پێغەمبەر لە ئیمامی (مسلم و بخاری) گێڕاویانەتەوەو لە ئایەتی (24 – نساء)دا هاتووە حەلالە، (فما استمتعتم به منهن فأتوهن‌و اجورهن). ئەم ئایەتە لە نوسخەی (قورئانە نوسراوو کۆکراوەکەی) "ئیبن عەباس"دا هاتووەو "عوسمانی کوری عەفان" لەگەڵ هەندێ نوسخەی تردا سوتاندنی. لەمبارەیەوە "گـەبەری" دەگێڕێتەوە کە "عەلی" سەبارەت بە نیکاحی موتعە وتویەتی: (ئەگەر عومەر حەرامی نەکردایە، ئەوا تەنها مرۆڤی لاسار زینای دەکرد، چونکە هەموو کەسێک نیکاحی موتعەی دەکرد و بوارەکە فراوانبوو). هەروەها "عومەر" ئەوەشی حەرامکرد کە ئەو موسڵمانانە (چەنگاوەرانەی) دەچوونە وڵاتی فارس، ژنانی فارس بهێنن، (ئەڵبەتە عەرەبەکان پۆل پۆل ماڕەیاندەکردن)، بۆ ئەوەی کچە عەرەبەکان بە قەیرەیی نەمێننەوە.

عەلمانییەت وەکو ئەوەی ئێستا لە جیهاندا هەیە، ئاقارێکی مێژویی سەرتاسەریە و ئیسلامگەراکانیش لە بەردەمیدا زۆر خۆیان پێناگیرێت

بەگشتی خواست و داواکاری پیاوانی ئایینی لەخەلیفەکان، تایبەت بوو بەکاروباری ئایینی و مۆراڵی وەک: (چاوکراوەبن بۆجێبەجێکردنی شەریعەت یاخود بەبەزەیی بن لەگەڵ ئەوانەی موسڵمان نین، بەڵام لە دار ئیسلامدان)، هەروەکو ئەبویوسفی هاوڕێی ئەبو حەنیفە کردی لە کتێبی –الخراج، باج–داو زۆر بە وردی باسی لەو بارە قورس و حاڵەتە ناڵەبارە بۆ هارونە رەشید کرد کە لە وەرگرتنی باجدا دیار دەکەوێت و هەندێ جار دەگەیشتە 90٪ بەروبوومەکانیان.

زۆرێک لەپیاوانی ئایینی سونە مەزهەب پێیانوایە، شورا بەتەنها ئەرکی مۆجیاری و ئامۆژگاری کردنەو خەلیفەش بۆی هەیە کاربەو ئامۆژگاری و ڕێنوێنیانە نەکات، ئەمەش بۆخۆی بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ئیعترافکردنە بەوەی کایەی سیاسی لەکایەی ئایینی جیاوازە، تەنانەت پیاوانی ئایینی سونە ڕێگەیان بەخۆیان نەداوە قەرەی کاروباری سیاسی بکەون، ئەویش بەپشت بەستن بەو ڕێسایەی دەڵێت: (ئەو کەسەی داوای دەسەڵات بکات، نابێت بە زانا).

ئەم ڕێسایەش بوو بەکۆسپێک لەبەردەم ئەوەی حکومەتی پیاوانی ئایینی لەئیسلامدا دروست بێت، بە تایبەتیش لەوڵاتانی خۆرهەڵاتی عەرەبیدا. تەنها کەسێکیش کە لەم ڕێسایە لایداو کاری بەو دابەشکارییە نەکرد لە نێوان خەلیفە و پیاوانی ئاینیدا کە لەسەردەمی "مەعاوییەوە" لە ئارەدایە، تەنها مەزهەبی وەهابی بوو کە دژی خەلافەتی عوسمانی ڕاپەڕی، ئەویش بە ناوی فقهێکی تۆتالیتاری دەمارگیرەوە کە هیچ ئیعترافێک بە جیاکردنەوەی نێوان کایەی ئایینی و کایەی سیاسی ناکات. ئەم ئیسلامە وەهابییە بووە هاوپەیمانی بنەماڵەی "ال سعود" بۆ دروستکردنی شانشینی عەرەبستانی سعودی، بەڵام ئەمڕۆ ئەو باڵە ڕیفۆرمییەی کە "شازاده عەبدوڵلا" و "تەڵال بن عەبدولعەزیز" ڕابەرایەتی دەکەن، دەیانەوێت خۆیان لە کۆت و بەندی وەهابییەت قوتارکەن و سیستمی پەروەردە نوێ بکەنەوەو لەو شتانەش خۆیان ڕزگاربکەن کە ناهێڵن موسڵمانان لە هیچ شتێکدا لاسایی خۆڕئاوا بکەنەوە. لەم ڕووەوە موفتی سعودیە "ال الشیخ" ساڵی 2004 فتوایەکی دا کە ڕۆژنامەی "الاحداث المغربیة" باڵاویکردەوە تیایدا گولفڕۆشەکانی بە کافر دابووە قەڵەم، لەبەرئەوەی لەم کارەیاندا خۆیان بە کافرەکان دەشوبهێنن. هەروەها پیاوانی ئایینی وەهابی مەزهەب بە هاوکاری "یوسف قەرزاوی"، ئاهەنگگێڕانیان بەبۆنەی لەدایکبوونی پێغەمبەرەوە حەرامکردووە کە تەواوی وڵاتانی جیهانی ئیسلامی جگە لە سعودیەو قەتەری وەهابی مەزهەب، سالانە یادی دەکەنەوە. بەناوی چییەوە ئەمە قەدەغە دەکەن؟ بەناوی ئەوەوە کە ئاهەنگگێڕان بە بۆنەی لەدایکبوونی پێغەمبەرەوە نەریتی بێباوەڕانە، وەک "قەرزاوی" دەڵێت. هەروەها دژایەتیکردنی جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەت لەسەردەمی نوێدا، ئیسلامی سیاسی بە ڕابەرایەتی ئیخوان موسلمین دەستی دایە. دروستکردنی حیزبێکی ئایینی سیاسی کە ئامانجی دروستکردنی حوکمەتێکی ئایینی و گێڕانەوەی خەلافەتە، بۆیەکەمجار لەسەر دەستی ئیخوانەکان هاتە ئارا.

بۆچی دەوڵەتی ئایینی لەگەڵ دەوڵەتی عەلمانیدا ناگونجێت؟

لەبەرئەوەی دەوڵەتی ئاینی، دەوڵەتی سەدەکانی ناوەڕاستە و لەو سەردەمەشدا هەموو شتەکان ئاینی بووە. بەڵام دەوڵەتی سەردەمی مۆدێرن دەوڵەتێکە بەشێوەیەکی شێلگیرانە کایەی ئاینی لە کایەی سیاسی جیاکردۆتەوە، ئەم دوو کایەیەش دژ بەیەکتری نین، بەڵکو یەکتری تەواو

دەکەن. بەمەرجێک هەریەکەیان سەرقاڵی بواری خۆی بێت و دەخالەت لە کاروباری ئەوی دیدا نەکات. دەوڵەتی ئاینی لەگەڵ دەوڵەتی عەلمانیدا پێچەوانەی یەکترین، بە تایبەت لە بواری هاوڵاتی بووندا. لە دەوڵەتی ئاینیدا جیاوازی نێوان ژن و پیاو و موسڵمان و غەیرە موسڵمان، جیاوازیەکی جەوهەرگەرایە Essentialiste و ژنان و کەسانی غەیرە موسڵمان مافی هاووڵاتیبونیان نییە. بەڵام لە دەوڵەتی عەلمانیدا ژن و پیاو، ئیماندار و هاووڵاتی، چونیەکن و کەسیان لەوی تریان زیاتر نین. دەوڵەتی ئاینی لەگەڵ هاووڵاتیانیدا بە لۆژیکی سەدەکانی ناوەڕاست مامەڵە دەکات و مرۆڤ وەک بونەوەرێکی دەستەوستان سەیر دەکات کە ناتوانێت یاسا گەلێکی وا دابنێت تا یاساکانی ژیانی هاوبەشی پێڕێکبخات، واتە پەیوەندی هاوڵاتیان بە یەکتریەوە هەروەها ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان وڵاتانی جیهان بەیەکتریەوە دیسپلین بکات.

بۆچی ئیسلامیستەکان عەلمانیەت بە ئیلحاد قەڵەم دەدەن ؟

بۆ ئەوەی خەڵکیان لێ هانبدەن، لەبەرئەوەی بەهانەی دروستبون و مانەوەی ئـەوان بەندە بە دژایەتیکردنی مۆدێرنەوە و عەلمانیەتیش یەکێکە لە پایە سەرەکیەکانی مۆدێرنە. ئەی بەچی ئیسلامیستەکان مۆدێرنە تەکفیر دەکەن؟ بەناوی حاکمیەتی ئیلاهیەوە کە کرۆکی پرۆژە ئایینی و سیاسیەکەیانە و هەروەها بەناوی فیقهی "ئیبن تیمیە"وە کە هەموو لاسایکردنەوەیەکی کافران، واتە پۆشینی جلوبەرگ و پەیرەوکردنی بەهاو زانست و هەلسوکەوت و نەریت و سیستمی دامەزراوەکانیان، بە کوفر دەزانن و تەکفیری دەکەن. بەڵام لەسەر ئێمەی عەلمانی پێویستە لە بەرامبەر ئیسلامگەراکاندا قەناعەتەکانی خۆمان بە بوێرانە بڵێین، چونکە لە واقیعدا ئیسلامگەرا پەرچە کردارێکی فۆبیائامێزە لە دژی مۆدێرنەی نێو دەوڵەتی و ئەگەرەکانی هاتنە ناوەوەی بۆ سەرزەمینی ئیسلام. بێگومان ترس و بیمی ئیسلامیەکان لە جێی خۆیدایەتی، لەبەرئەوەی مۆدێرنە لەمڕۆدا بۆتە ڕەوتێکی مێژویی و کەس ناتوانێت بەری پێبگرێت. دڕەنگ یان زوو بە ئێمەش دەگات، وەک چۆن بە خێڵەکانی ئاسکیمۆ گەیشت!

لێرەدا پرکێشی دەکەم و دەڵێم ڕەنگە ئیسلامگەراکان ببنە ئامرازێکی مێژوی ناخود ئاگا، بۆ هێنانی عەلمانییەت بۆ سەرزەمینی ئیسلام. ئەوەتا دوای چارەکە سەدەیەک لە دامەزراندنی کۆماری ئیسلامی لە ئێران، خوێندکارانی ئەو وڵاتە شانازی دەکەن بەوەی عەلمانین. هەروەها بەپێی ئامارەکانی شارەوانی تاران، 75٪خەڵکی شارەکە و 86٪ خوێندکاران وازیان لە نوێژکردن هێناوە. ئەو موسڵمانەی سروتە ئاینیەکان بەجێ ناهێنێت، موسڵمانێکی عەلمانیە.. ئەو مزگەوتانەی لە سەردەمی "محەمەد ڕەزا" شادا، 3000-5000 نوێژکەر نوێژیان تێدا دەکرد، ئەمڕۆکە لە بەیانیاندا تەنها 10کەس و نوێژی نیوەڕۆانیش 25 کەسێک ڕوی تێدەکەن. لە مانگی ڕەمەزانیشدا تەنها 2٪ی میللەتی ئێران بەڕۆژووەدبن. ئەمە لە کاتێکدا بەر لە هاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامی لەو وڵاتەدا، تێکڕای ئێرانییەکان بەڕۆژووەدبوون! سودانیش وەک دەوڵەتێکی عیرفانی، بەشێکی گرنگی گەنجەکانی بەهۆی حوکمی ئیسلامگەراکانەوە، وازیان لە ئاینی ئیسلام هێنا. پێویستە عەلمانییەکان لە هاتنە سەرکاری ئیسلامگەراکان نەترسن، چونکە هەندێ لە وڵاتان خێراو دەستبەجێ ناچن بەرەو عەلمانییەت و ئیسلامی سیاسی و سەلەفی و جیهادی جێناهێڵن، گەر بێتو چەشەی حوکمی تاڵ و پر لە ناسۆری ئیسلامگەراکان نەکەن، ئەو کات لێی بێزاردەبن و تەڕێزی لێدەکەن. ئەو تێزەیەی لە فەلسەفەی مێژووی هیگلیزمدا دەڵێت: (ناتوانین قۆناغێکی مێژویی تێپەڕێنین، گەربێتو ئەو قۆناغە پێنەگەیشتبێت و سوری خۆی تەواو نەکردبێت). ڕوداوەکانی ناو مێژوو، ڕاستی و دروستی ئەو تێزەیەی "هیگڵ" یان سەلماند. ئەو مالوێرانیە گەورەیەی "لینین" بەسەر بزاوتی سۆسیالیزمدا هێنای، بروابوونی بووبەوەی دەکرێت سیاسەتی بە سوتماککردنی قۆناغەکان پەیرەوبکرێت، بە مەرجێک لاوازترین پنتی سەرمایەداری بکرێتە دەسپێک کە ڕوسیایە. "مارکس" وەکو "هیگڵ" پێیوابوو مەحاڵە بکرێت بازبەسەر قۆناغە مێژوییەکاندا بدرێت و دەبێت هەموو قۆناغێکی مێژویی سوری خۆی تەواکات، ئەوکات هەوڵی تێپەڕاندنی بدرێت. هەر لەبەرئەوەش بوو دژی شۆرشی کرێکارانی پاریس وەستایەوە کە لە ساڵی 1871 بەرپابوو، چونکە پێیوابوو چونبەرەو قۆناغی سوسیالیزم لە فەرەنسا پرۆسەیەکی مەحاڵە، لەبەرئەوەی سیستمی سەرمایەداری لەو وڵاتەدا نەگەشتبووە دوا قۆناغی پێگەیشتنی خۆی کە بە مەزندەی "مارکس" بەریتانیا تاکە وڵاتێک بوو، سەرمایەداری تێیدا گەیشتبووە ئەو قۆناغە پێشکەوتووە.

عەلمانییەت وەکو ئەوەی ئێستا لە جیهاندا هەیە، ئاقارێکی مێژویی سەرتاسەریە و ئیسلامگەراکانیش لە بەردەمیدا زۆر خۆیان پێناگیرێت. لەبەرچی؟ لەبەرئەوەی ئێمە گەر لە مێژودا بگەڕێینە دواوە، دەبینین موقەدەس تەواوی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ و هەموو سەرگۆی زەوی داپۆشیبوو. لەو سەردەمانەدا هەموو شتێک موقەدەس بوو، مرۆڤ گەمەی دەستی خواکان بوو، ئەو خوایانەی هەموو شتێکی گەورەو بچوکیان بەدەست بوو. بەڵام بابزانین بۆچی ژیان بەمجۆرە بوو؟ لەبەرئەوەی زانست و تەکنۆلۆژیا لەو ئاستە پێشکەوتووەدا

نەبوو، بتوانێت لە جیهان بگات و تەفسیری بکات و پاشان هەوڵی گۆڕینی بدات. کەواتە مرۆڤ ناچاربوو پەنابەرێتە بەر فیکری جادووگەرانە و پاشان بەر فیکری میتۆلۆژی و دواجار بەرفیکری ئاینی، بە مەبەستی ئەوەی لە دنیا تێبگات و لێکبیداتەوە و پاشان گۆڕانکاری تێدا بکات.

لە سەدەی شەشەمی پ.ز دا، ئەقڵی ئینسان قەڵەمبازێکی چۆنایەتی داو بووە مایەی ئەوەی ئەقڵی شیکاری و ئەزمونگەری بکەوێتە کێبرکێ لەگەڵ ئەقڵی ئیلاهیدا، بەمەبەستی بە تێگەیشتن و تاوتوێکردن و گۆڕینی جیهان.. ئەگەرچی ئەقڵ لەبەرامبەر ئەفسانەدا دوچاڕی شکست بوو، بەڵام جەنگ و کێشمەکێشی نێوان ئەقڵ و ئەفسانە هەر بەردەوامبوو.. هێندەی نەبرد ئەقڵ لەو شکستەی هەستایەوەو کەوتەوە کێبرکێکردن، بەڵام ڕەوتی میژوو بەرەو ئەوە دەچوو کە ئەقڵی ئینسانی ڕووبەری بەرفراوانتر لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک و سەرگۆی زەوی کۆنترۆڵ بکات و کار بکات بۆ ئەوەی، کایەی ڕۆحی لە کاپەی سیاسی جیابکاتەوە. ئەقڵی مرۆڤ وەک چۆن دەسەڵاتی ڕەهای پادشاکانی سنوردارکرد، بەهەمان شێوەش دەسەڵاتی ڕەهای ئەقڵی ئیلاهیشی سنوربەندکرد. بۆ ئەوەی تەنها پەیوەندی بە لۆژیکی ڕۆحیەوە هەبێت و تێکڕای کایەکانی دیکەش، بۆ لۆژیکی ئەقڵی شیکاری و ئەزمونی زانستی جێبهێڵێت. کەواتە ئەقڵی ئینسانی تەندروست و دیموکراسی، ئەوەی هی یەزدانە دەیداتە پەزدان و ئەوەی هی قەیسەرە دەیبەخشێت بە قەیسەر.. ئەقڵی مرۆڤایەتی چۆن توانی ئەم فتوحاتە عەلمانییە لە جیهانی هاوچەرخدا بکات؟ بێگومان بە چەکی زانست و تەکنۆلۆژیا ئەو پرۆسەیەی بە ئەنجام گەیاند، چونکە هەردوکیان یارمەتی ئەقڵی مرۆڤیاندا بۆ ئەوەی، ئەوەی بەلای مرۆڤەوە نهێنی و موعجیزە بوو، پەی پێببات و لێیان تێبگات. بۆ نمونە "دیکارت"ی ڕابەری فەلسەفەی ئەقڵانی مۆدێرن، پێیوابوو پەلکەزێرینە تەفسیری ئەقڵانی بۆ ناکرێت، لەبەرئەوەی پەیجوریکی ئیلاهیە، واتە شتێکە پەیوەندی بە ئەقڵی یەزدان خۆیەوە هەیە، بەڵام گەربێتو لەمرۆدا خوێندکارێک لە تاقیکردنەوەی بەکالۆریادا و لە وانەی فەلسەفەدا ئەو بۆچونەی "دیکارت" دووبارە بکاتەوە، ئەوا سفر وەردەگرێت.

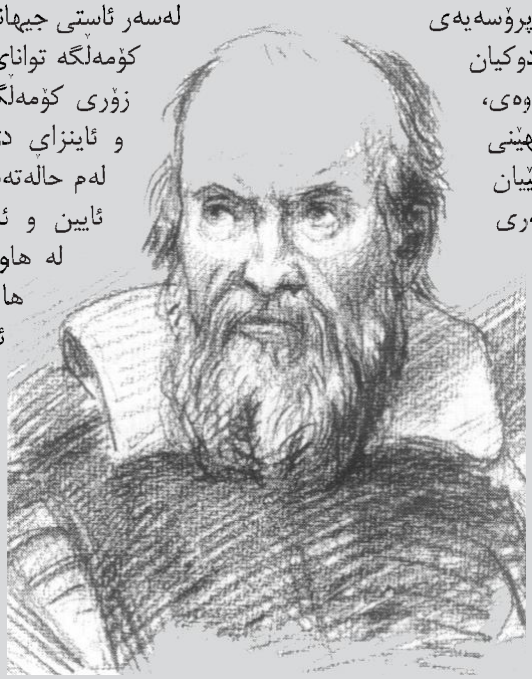

لەبەرئەوەی زانست لە مرۆدا فێری دەکات کە پەلکە زێرینە دیاردەیەکە، پەیوەندی بە کەش و هەواوە هەیە و بەرەنجامی شکانەوە و تیشکی خۆرە لە دلۆپە باراندا. پێشکەوتنی زانست و تەکنۆلۆژیا ڕەوتێکی مێژویی حەتمیە و تا دێت بەرەو پێش دەچێت، چونکە وڵاتانی پێشکەوتوو کێبرکێی ئەوەیانە زانست و تەکنۆلۆژیای زیاتر و زۆرتر بەدەست بێنن و وڵاتانی دواکەوتوش لە هەوڵی بەردەوامدان بۆ ئەوەی بەدەستی بێنن.

ئەقڵی زانستی و تەکنۆلۆژی پر کێشی دەکات بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی تێگەیشتن و تەفسیری دیاردە کۆمەڵایەتی و گەردونیەکان بکات، تا بەرگی پیرۆزیان لەبەردابمالێت. لەبەرامبەردا لۆژیکی ڕۆحی هەوڵدەدات تێگەیشتن و تەفسیری دیاردە ڕۆحیەکان کۆنترۆڵبکات. لەم سەروبەندەشدا ئیسلامی سیاسی دێت بۆ ئەوەی بەرخورد لەگەڵ لۆژیکی زانستی و ڕوحیدا بکات و ڕێگریان بۆ دروست بکات. بەڵام بەرخوردێکی لەمجۆرە مەحکومە بە شکست، لەبەرئەوەی ئەقڵی مرۆڤایەتی لەسەدەی شەشەمی پ.ز، لە هەڵکشان و بەرەو پێشچوندایە و ڕەوتی میژوی مرۆڤایەتیش ڕاستی ئەو قسەیە دەسەلمێنێت. هەروەها لەبەرئەوەی ئیسلامی عیرفانی ئیسلامیکی میلیلیە و تا ئێستاش ئیسلامی سیاسی نەیتوانیووە، شەرعیەت لە پەیامەکەی دابمالێت کە پەیامێکە لەسەر ناتوندوتیژی و قەرەنەکەوتنی سیاسەت کار دەکات.

ئایا عەلمانییەت بۆ کۆمەڵگە عەرەبیەکان پێویستە؟

بەڵێ عەلمانیەت پێویستە چ لەسەر ئاستی ناوخۆ و چ لەسەر ئاستی جیهانیش، بۆ ئەوەی گروهە جیاجیاکانی کۆمەڵگە توانای پێکەوە ژیانیان هەبێت. زۆربەی زۆری کۆمەڵگەکانی جیهان، لە چەندین ئایین و ئاینزای دژ و ناکۆک پەیەک دروستپوون. لەم حالەتەدا گەربێتو دەوڵەت ببێتە هەڵگری ئایین و ئاینزایەکی دیاریکراو کە بەشێک لە هاوڵاتیانی بروایان پێیەتی، ئەوا ئەو هاوڵاتیانەی دی کە سەربە ئاین و ئایینزای ترن هەست بە نائومێدی دەکەن، لەبەرئەوەی لە مافی تەواوەتی هاوڵاتیبون بێبەش کراون. بۆ دەربازبوون لەم تەڵەزگەیەش کە هەڵگری جەنگێکی ئاینیە، دەبێت پرۆسەی بە عەلمانیکردن دەست پێ بکەین.. لە دەوڵەتی عەلمانیدا ئەوەی هاوڵاتیان

پێکەوە کۆدەکاتەوە ئاین یاخود ئاینزا نییە، بەڵکو پەیمانێکی کۆمەڵایەتیە. بەمجۆرە دەوڵەتی عەلمانی شەرعیەتی خۆی لە پەیمانی کۆمەڵایەتیەوە وەردەگرێت، نەک لە ئایین. ئەمەش بەو مەبەستەیە تا ژیانی کۆمەڵگە ڕێک بخات و ئاشتی لە نێوان ئاین و کلتورە جیاجیاکانیدا دەستەبەر بکات. هاوکات کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیش لە ژمارەیەک ئاین و ئاینزای بێشومار پێکهاتووە و یەک ئاین نییە زۆربەی خەڵکی سەرگۆی، بەڵایانەوە پەسەند بێت. کەواتە کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی لەسەر چ بنەمایەک لەناو خۆیاندا ڕێک دەکەون؟ ڕەنگە ڕۆژێک بێت و ئەنجومەنی ئاسایش فراوانتر بکرێت و ببێتە حکومەتێکی جیهانی.. تەنها شتێک بتوانێت ژیانی گشتی لەناو کۆمەڵگەی نەتەوەیی و کۆمەڵگەی جیهانیدا دروست بکات، ئەقڵی مرۆڤ و بەرژەوەندی هاوبەشە.

عەلمانیەت پێویستە چ لەسەر ئاستی ناوخۆ و چ لەسەر ئاستی جیهانیش، بۆ ئەوەی گروهە جیاجیاکانی کۆمەڵگە توانای پێکەوە ژیانیان هەبێت. زۆربەی زۆری کۆمەڵگەکانی جیهان، لە چەندین ئایین و ئاینزای دژ و ناکۆک بەیەک دروستبوون

دەوڵەتی عەلمانی کاتێک خۆی لە مەسەلەی باوەڕ و بیر و بۆچون هەڵدەقورتێنێت کە بزانێت ئەندام و گروپەکانی کۆمەڵگە، بەناوی ئایدیۆلۆژیا و بیروباوەڕیانەوە قانون شکێنی دەکەن. دەوڵەتی عەلمانی ڕێگەنادات بەناوی نەریتی فیرعەونیەکانەوە کچان خەتەنە بکرێن، یان بەناوی شەریعەتەوە ئەو ژن و پیاوانە بەرد باران بکرێن کە پەیوەندی لەگەڵ یەکتریدا دەگرن.

جێبەجێکردنی شەریعەتی ئیسلامی، ئەو شەریعەتەی ئیسلامیستێکی وەک "محەمەد عۆدە" دەڵێت: (بێ هیچ کەموکوڕییەک هاتۆتە خوارێ)، دەبێتە مایەی نارەزایی شوێنکەوتوانی ئاینەکانی دیکە و ئەمەش شەڕو ئاشوبی لێدەکەوێتەوە. سەرەڕای ئەوەی سزاو حوکمە شەرعیەکان کۆنبوون و لەگەڵ ڕۆحی یاسا نوێیەکاندا ناگونجێن، چونکە یاسا نوێیەکان دژ بە سزای جەستەیین، وەک: (لێدان بە قامچی و دەستبرین و بەرد بارانکردن و کوشتنی هەڵگەڕاوەکان لە ئاین..). کەواتە چار نییە و دەبێت پەنابەرینە بەر یاساى وەزعی، بۆ ئەوەی لەو مەترسیانە خۆمان بەدوور بگرین. ئەگەر حکومەت خوێندنێکی ئیسلامی (ترادسیۆنی و جیهادی) هەڵبژارد، ئەوا بەمکارەی ئەوانەی موسڵمان نین یاخود موسڵمانی عەلمانی و ڕۆشنگەرن، تورە دەکات. سەرەڕای ئەوەی زانستە ئیسلامیەکان کۆن بوون و بەسەرچوون. زانستە شەرعیەکان بەرادەیەک کۆن بوون کە خوێندنیان لە بری بەرنامە نوێیەکانی خوێندن، جۆرێک دەبێت لە مازۆخیەت.

دەبێت هەر نەتەوەیەکی مۆدێرن بەهاگەلێکی ئەخلاقی هەبێت، بۆ ئەوەی بیکاتە پێوەرێک بۆ ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان ئەندامەکانی. ئەگەر ئەو سیستمی بەهایە بەهای حەڵاڵ و حەرام بێت، ئەوا تەنها هوشیاری دەستە جەمعی موسڵمانان قبوڵی دەکات و هاوڵاتیانی دیکەتەڕێزی لێدەکەن، لەبەرئەوەی لەگەڵ مورالی تایبەتی ئەواندا یاخود لەگەڵ بەها ئینسانیە عەلمانیەکەیاندا ناگونجێت. لێرەوە بەناچاری دەبێت سیستمێکی مۆرالی جیهانی پەیرەو بکرێت کە هەموان پەسەندی بکەن. ئەمەش تەنها دەبێت سیستمێکی مۆرالی عەلمانی وەک مافەکانی مرۆڤ بێت کە لەمڕۆدا و بە کۆدەنگیەکی نێودەوڵەتی، بۆتە مۆرالێکی گەردونی بۆ مرۆڤی ئەم سەردەمە. بەمجۆرە شەریعەتی ئیسلامی و مۆرالی ئایینی و پەروەردەی ئیسلامی بەتایبەت (فۆرمە تەقلیدی و جیهادیەکەی)، بونەتە سەرچاوەیەک بۆ جەنگی ئاینی و ئاشوب و تێکدانی یەک ڕیزی نەتەوە.

عەلمانییەت کلیلی مۆدێرنەی سیاسیە، لەبەرئەوەی دەتوانێت ئیماندار لە هاوڵاتی جیابکاتەوە.. باوەڕوئیمانی کەسی ئیماندار بۆ خۆیەتی و شتێکە پەیوەندی بەخۆیەوە هەیە و پەیوەندی بە ئەرک و مافەکانیەوە نییە وەک هاوڵاتیەک. مرۆڤی ئیماندار لە مزگەوت یان کلێسا یاخود لە کنیسدا، مومارەسەی ئیمانداری و خواپەرستی خۆی دەکات. لە کاتێکدا هاوڵاتی مومارەسەی هاوڵاتیی بونی خۆی (وەک ئەرک و ماف)، لە چوارچێوەی هەموو نیشتمانداا دەکات. لەبەرئەوەی هاوڵاتیبوون مافێکی ڕەوای هەموو هاوڵاتیەکە، بێ هیچ هەڵاودێرێک.

بەڵام لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە، چۆن بتوانین بگەینە ئەوەی ئیماندار لە هاوڵاتی جیابکەینەوە؟ واتە چۆن هاوڵاتیەکی مۆدێرن دروستبکەین کە تەنها ئینتیمای بۆ نیشتمان هەبێت؟ یان چۆن دەوڵەت لە فەزای عەرەبی – ئیسلامیدا والێبکەین، بەپێی یاسا وەزعیەکان و پێودانگە نێو دەوڵەتیەکان حوکمی هاووڵاتیانی بکات؟ بە چەندین ڕێگا ئەمکارانە دەکرێت، لەوانە:

1- نوێکردنەوەی بواری خوێندن و چاکسازیکردنی ئیسلام، ئەویش لە ڕێی چاکسازیکردن لە بواری پەروەردە و خوێندنی ئایینیدا.

2- هەوڵێکی بێوچان بدرێت – ئەمە وەسیەتی منە بۆ هاوڕێیان و خوێنەرانم–، بۆ ئەوەی کەناڵێکی ئاسمانی

عەلمانی لەبەرامبەر کەنالی (جەزیرە)ی ئیسلامی جیهادیدا دابنرێت. دەوڵەمەندە عەلمانییەکانی عەرەب، سەرەڕای ئەوەی بە ژمارەش کەمن، دەتوانن وەک چاکە نیشاندانێک بۆ فیکری مۆدێرن، کۆمەک بکەن لە پێناو دامەزراندنی کەنالێکی ئاسمانی لەمجۆرەدا.

هەروەها ئەو ئەقڵە عەرەبیانەی لە تاراوگە دەژین، ئەوانیش دەتوانن کۆمەڵەیەکی ڕاگەیاندن پێکبهێنن و سەرمایەی پێویستیش بۆ یارمەتیدانی کەنالێکی ئاسمانی لەو شێوەیە کۆ بکەنەوە. بۆ ئەمەش دەبێت زۆر بە چڕی تەواوی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و پێگەکانی ئەنتەرنێت بخرێنەگەڕ. "د.ئیقبال مەغریبی" مامۆستای سۆسیۆلۆژیاو پیسکۆلۆژیا لە زانکۆی زەیتونە پێی ڕاگەیاندم کە 124 پێگەی ئەنتەرنێت، هەریەکەیان لاپەڕەیەک بۆ نووسینەکانم تەرخان دەکەن و ژمارەی ئەو سایتانەی بە بڵاوکردنەوەی بیروبۆچونە عەلمانییەکانمەوە خەریکن، بەرامبەر بە ژمارەی ئەو پێگە ئیسلامیانەیە کە ڕەواج بۆ فیقهی دەوڵەتی ئاینی پەیدا دەکەن. دەزانم ئەم دنیایە جێدێڵم، بەڵام ئومێدم زۆرە بەوەی جیهانی عەرەبی و ئیسلامی (کە تەمەنی خۆم بۆ بەخەرجدان تا بەشداری لە نوێکردنەوەی ئەقڵ و بەهاو دام و دەزگاکانی و ریفۆرمکردنی ئاینەکەیدا بکەم)، ئاینەکەی وەک ئاینەکانی دیکە دژایەتی مۆدێرنە نەکات و دەست لە دژایەتیکردنی ژن و کەسانی غەیرە موسڵمان هەڵبگرێت و، نەکەوێتە جەنگ و کێبرکێ لەگەڵ ئاینەکانی دیکەدا.

هەنگاوی یەکەم و سەرەکیش بۆ بە ئەنجام گەیاندنی پرۆسەیەکی لەم جۆرە، ئەوەیە چاکسازی لە ئیسلامدا بکەین، ئەویش لە ڕێگای ریفۆرمکردن لە بواری خوێندنی ئاینی و گوتاری ئاینیدا. ئەڕکی دووەممان بەتاڵکردنەوەی ئەو خود ئەقینیە ئایینییەیە کە ئیسلام بە تەنها ئاینی سەرگۆی زەوی دادەنێت. هەرچی یەهودیەت و مەسیحیەتیشە، وەک دوو شەریعەتی بەر لە ئیسلام سەیر دەکات و پێیوایە بە هاتنی ئیسلام هەردووکیان نەسخ بوونەتەوە. یان پێیوایە سەرجەمی پێغەمبەران هەر لە ئیبراهیمەوە تا عیسا موسڵمان بوون. یەکێک لە نهێنیە ئاینیەکانی تیرۆری ئیسلامی لێرەدایە. بەمجۆرەش دەتوانین لەوە تێبگەین بۆچی سەرۆکی پێشوی لیژنەی فتوا لە ئەزهەر سالی 2001 ڕایگەیاند کە: (دیالۆگی ئاینەکان هیچ مانایەکی نییە، تەنها بەوە نەبێت کە پاپای ڤاتیکان بانگەشەی چونە ناو ئیسلام بکات)!.

ئیعترافکردن بە مافی هاوولاتی بێ هیچ کەم و کوڕییەک. واتە ژن بۆی هەیە خۆی بۆ حوکمڕانیکردنی پیاوان کاندید بکات

چاکترین ڕێگایەک بۆ بەتاڵکردنەوەی خودئەقینی ئایینی، خوێندنی ئایینی مۆدێرنە کە لەم ئایەتانەوە سەرچاوە دەگرێت: (ان الذين امنوا و الذين هادوا و النصاري و الصابئين، من امن بالله و اليوم الاخر، و عمل صالحاً فلهم اجرهم عند ربهم، و لاخوف عليهم و لاهم يحزنون)، (البقرة–62) کە لە (المائدة –69) و (الحج -17)دا دووبارە دەبێتەوە. چونکە ئەم ئایەتانە ئەو بۆچونە دەچەسپێنێت کە یەهودیەت و مەسیحیەت دوو ئاینن، نەک بە تەنها دوو شەریعەت بن کە بە هاتنی شەریعەتی ئیسلامی نەسخ بووبنەوە، وەک ئەوەی فیقهی ئیسلامی کۆن و فیقهی ئیسلامی سیاسی و جیهادی هاوچەرخ باسی لێدەکەن. سەیرکردنی یەهودیەت و مەسیحیەت وەک دوو شەریعەتی نەسخکراوو لە قەڵەمدانی ئیسلام بە تەنها ئاینی سەرگۆی زەوی کە تەنها ئەوانە سەرفراز دەبن دەچنە ناویەوە، یان بە پێویست زانینی ئەوەی تا ڕۆژی قیامەت جیهاد بەردەوام بێت، بۆ ئەوەی تێکڕای مرۆڤایەتی بەزۆر بێت یان بە خواستی خۆیان ئیسلام بن.. یەکێکە لە هەرە سەرەکیترین هۆکارە ئاینیەکانی تیرۆری ئیسلامی و ڕێگری گەورەشە لەبەردەم ئەوەی، بەشێکی بەرفراوانی موسڵمانانی خۆرئاوا تێکەڵ بە کۆمەڵگە عەلمانییەکانی ئەوێ بن. خوێندنی دیالۆگی ئاینەکان بۆ مرۆڤی موسڵمانِ پێویستە، تا بتوانێت فێری لێبوردنی ئاینی بێت و لەگەڵ سەردەمەکەیدا خۆی بگونجێنێت. ئەم پرۆسەیەش ئەرکێکی سەرەکی قوتابخانەی ریفۆرمی ئاینیە. حکومەتی تونس درکی بە گرنگی ئەم مەسەلەیە کردووە، بۆیە لە زانکۆی تونسدا کورسی "بن عەلی" بۆ دیالۆگی ئایینەکان هەیە، هەروەها لە زانکۆی زەیتونەشدا خوێندکار لە وانەی کتێبە پیرۆزەکاندا (ئینجیل و قورئان) وەک دوو کتێبی پیرۆزی ئاسمانی دەخوێنێت.

چرکردنەوەی دیالۆگی ئاینەکان لەگەڵ یەهودیەت و مەسیحیەتدا، لە ڕێی کۆنگرەی ئاینی و زانستی یاخود لە ڕێی کەناڵە ئاسمانییەکان و مشتومری هاوبەش لە دەزگاکانی ڕاگەیاندنداا، لە باریدایە بیرۆکەی گفتوگۆی ئاینەکان بچەسپێنێ و موسڵمانیش وشیاربکاتەوە لەوەی ئیسلام ئاینێکە لەناو ئاینەکانی تردا، نەک تاکە ئاینێک بێت کە تەواوی ئاین و شەریعەتەکانی پێش خۆی سڕیبێتەوە.

وەرگێڕانی ئەو لێکۆڵینەوانەی باس لە ئاینە جیاجیاکانی دیکەی وەک: (بودایی و هندۆسی و شانتۆنی) دەکەن،

دەتوانن ئاسۆی ئایینی مرۆڤی موسڵمان بەرفراوانتربکەن و وای لێبکەن بەشێوەیەکی مێژویی و ڕێژەگەرایی و لە سیاقی دیاردەی ئاینی جیهانیدا لە ئاینەکەی خۆیان بگەن. ئەمەش دەبێتە دەسپێکێک بۆ ئاسایکردنەوەی پەیوەندیی نێوان دەوڵەتانی ئیسلامی لەگەڵ بەها نێو دەوڵەتیەکان و یاسا جیهانیەکان، هەروەها سەرەتایە کیشە بۆ ئاسایکردنەوەی پەیوەندی ئیسلام وەک ئاین لەگەڵ یەهودیەت و مەسیحیەت و تێکرای ئەو ئاینانەی دیکە کە لە جیهاندا هەن.

ئیسلامی هاوچەرخ دەتوانێت لەگەڵ بودایدا پەیوەندیەکانی تۆخ بکاتەوە، بوداییەت وەک ئاینێکی ئاشتیخواز کە توانی هوشیاری دەستەجەمعی هاوڵاتیانی ژاپۆن سازبکات بۆ وەرگرتنی مۆدێرنەی خۆرئاوایی و نەهێڵێت بکەونە تەڵەی جیهاد و شەهیدبوون، وەک ئـەوەی ئێمەی موسڵمان تێیکەوتین. ئەویش بەهۆی کلتوری جیهاد و شەهید بوونەوە کە زۆر لە میژە ڕەگوریشەی لە هوشیاری ئێمەدا داکوتیووە. هەر دەوڵەتێکی ئیسلامی بیەوێت پرانسیپەکانی عەلمانییەت لەگەڵ واقعی کۆمەڵایەتی و کلتوری خۆیدا بگونجێنێت، پێویستە خەسڵەتە سەرەکیەکانی عەلمانییەت بپارێزێت، خەسڵەتە سەرەکیەکانیش بریتین لە:

1- ئیعترافکردن بە مافی هاووڵاتی بێ هیچ کەم و کوورییەک. واتە ژن بۆی هەبێت خۆی بۆ حوکمرانیکردنی پیاوان کاندید بکات. هەروەها کەسی غەیرە موسڵمانیش مافی ئەوەی هەبێت، خۆی بۆ حوکمکردنی موسڵمانان هەڵبژێرێت. ڕەنگە لە سەرەتادا ئەم مافە ڕەمزی بێت، بەڵام لەگەڵ جێگیربونی زیاتری عەلمانییەت لە هوشیاری موسڵماناندا، ئەو مافە دەبێتە مافێکی فیعلی و کاری پێدەکرێت.. ئەی نابینین سەرەک کۆماری بەنگلادیش ژنە و "پەنازیربۆتۆ"ش دوو جار بۆ سەرۆکی حکومەتی پاکستان هەڵبژێردرا؟ کەواتە بۆ لە داهاتوودا ژنێک یان قیبتیەک، نەبێتە سەرکۆماری وڵاتێکی وەک میسر؟

2- ئازادی دان بە ڕێورەسمە ئاینیەکان. واتە بواربە سەرجەم هاوڵاتیان بدرێت بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی ئازاد، ڕێورەسمی ئاینی خۆیان بەجێ بهێنن و بێ هیچ چیاوازیکردن و زۆر بۆ هێنانێک، ڕێگەیان بدرێت مزگەوت و کلێساو شوێنی خواپەرستی تایبەتی بە خۆیان دروست بکەن. ئەو دەوڵەتەی هانی دروستکردنی مزگەوت دەدات و ڕێگری لە دروستکردنی کلێسا دەکات، بێ چەندوچون ئازادی مومارەسەکردنی ڕێورەسمە ئاینیەکان پێشێل دەکات.

3- کارکردن بە یاسا دنیاییەکان لە هەموو بوارەکاندا. تەنانەت پێشنیاری ئەوە بۆ ڕۆشنبیرانی عەرەب دەکەم، داوا لە کۆمەڵگەی مەدەنیی نێو دەوڵەتی و نەتەوەیەکگرتووەکان و میدیای جیهانی و دیبلۆماسیەتی نێودەوڵەتی بکەن، کارکردن بە یاسای سزادانی ئیسلامی بە تاوان بدەن قەڵەم و یاساغی بکەن. ساڵی 2001 لە کەنالی (الجزیرە)دا داوای ئەمەم کرد، بۆیە شازادە "خالید بن سولتان" بریاری دا کە نەهێڵێت چیتر لە ڕۆژنامەی (الحیاە)دا بنوسم!.

4- چەسپاندنی پرانسیپی ئـازادی بیروڕاو ئازادی هەڵبژاردنی ئاین. ئەمەش مانای وایە مرۆڤ مافی ئەوەی هەبێت چ ئاینێک هەڵدەبژێرێت و باوەڕ بەچی دێنێت، یاخود هیچ ئاینێکی قبوڵ نەبێت. قورئان ئەم مافەی بەمرۆڤ داوە، ئەوەتا دەڵێت: (**فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر**). "محەمەد عەبدە" ئەم ئایەتە بەمجۆرە تەفسیر دەکات: (کێ دەخوازێت بێتە ناو ئیسلام بابێت، کێش دەیەوێت وازی لێ بێنێت باوازی لێ بێنێت و دەستەبەرداری بێت). ئیمامی "شافعی" پێیوایە تا تەمەنی پانزە ساڵی موسڵمان مافی ئەوەی هەیە، ئەو ئاینەی پێبباشە هەڵبژێرێت. ئەی بۆچی ئێمە لەمڕۆدا کە ڕۆژگاری مافەکانی مرۆڤە، ئەو بەربەستەی سەر تەمەن هەڵنەگرین و نەیکەینە مافێکی مرۆڤی موسڵمان، ئیتر تەمەنی هەرچەندێک بێت؟

5- چاکسازیکردن لە بواری خوێندنی ئایندا، بەو جۆرەی من لەسەرەتای ئەم نووسینەدا باسمڵێکرد. هەروەها خوێندنی مافەکانی مرۆڤ وەک ئەوەی لە تونسدا هەیە، بۆ ئەوەی هوشیاری ئیسلامی بەسەر بەها ئینسانیە یۆنیڤێرسالیەکاندا بکرێتەوە. ئەو بەهایانەی لەگەڵ گوتاری ئاینی – ڕۆحانی و لەگەڵ ڕەوشتە چاکەکانی وەک ڕاستگۆیی و هاوکاری و سۆز دا ناکۆک نییە، بەڵکو لەگەڵیاندا دێتەوە. پراکتیزەکردنی ئەم پێنج بنەمایە، جەوهەری عەلمانییەت لەسەر زەمینی ئیسلام دادەڕێژێت.

بەڵام لێرەدا پرسیاری گەورە و گرنگ ئەوەیە کێ دەتوانێت ئەم ئەرکە قورسە جێبەجێ بکات، کە ڕیفۆرمی ئیسلامی پێوە بەندە و یارمەتی هوشیاری ئیسلامیش دەدات، بۆ ئەوەی تەبەنی پرۆژەی مۆدێرنە بکات؟ نابێت لەم مەسەلەیەدا گرەو لەسەر ڕژێمەکان بکەین، بەڵکو ئەوانەی خاوەن بەرژەوەندین دەتوانن هوشیاری ئیسلامی و واقعی عەرەبی ئیسلامی لە بەردەم عەلمانییەتدا بکەنەوە. بەڵام ئەوانە کێن کە بەرژەوەندیان لە جیاکردنەوەی ئاین لە سیاسەت و ئاین لە زانست و ئاین لە ئەفراندنی هونەری و ئەدەبیدایە؟ ئەڵبەتە ئەو کەمایەتیە نەتەوایەتی و ئایني و ژنانەن کە هەر هەموویان، دەوڵەتی ئایینی لە مافی هاوڵاتی تەواوەتی بێبەشی کردون. لەگەڵیشیاندا ئەدیبان و زانایان و لێکۆڵیاران و هونەرمەندان و داهێنەران و لایەنگرانیان، واتە خوێنەواران و ڕۆشنگەرانی کۆمەڵگە عەرەبی و ئیسلامیەکان. تێکرای ئەمانە بە عەلمانیەت ڕزگاریان دەبێت، چونکە عەلمانیەت دەتوانێت دەمارگیری و تیرۆری ئایینی ڕیشەکێش بکات و دەرفەتی

ژیان لەبەردەم هەموانداا بڕەخسێنێت، تا بە ئازادی و بەبێ ترس تەعبیر لە قەناعەت و ڕاوبۆچونی خۆیان بکەن. ئەم هێزە زیندوو ئۆرگانیانە تا هەنوکەش لە کۆمەڵگەدا لاوازن و بە ژمارە کەمن، ئەویش بەهۆی تەقلیدیەت و دواکەوتویی کۆمەڵگە ئیسلامیەکانەوە.

لێرەدا گرنگی پێکهاتنی بەرەیەکی نێو دەوڵەتیمان بۆ دەردەکەوێت، تا عەلمانییەت لەسەر زەمینی ئیسلام بڵاوبکاتەوە. ئەو بەرەیەش لەمانە پێکدێت: (کۆمەڵگەی مەدەنیی جیهانی، ڕاگەیاندنی جیهانی، دیبلۆماسیەتی نێودەوڵەتی). تەواوی ئەم هێز و لایەنانە دەبنە پاڵپشت و هاوکاری هێزە زیندووەکانی ناو وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی. ئەم هێزە نێو دەوڵەتیانەش بەرژەوەندیان لەوەدایە عەلمانیەت لە وڵاتانی ئێمەدا جێگیر بێت، لەبەرئەوەی دەبێتە مایەی وشککردنی سەرچاوەکانی تیرۆر. دەوڵەتی ئایینی و خوێندنی ئایینی تەقلیدی و ڕقبونەوە لە بەرامبەر و ڕەتکردنەوەی گفتوگۆی نێوان ئایینەکان و تەکفیرکردنی هەر کەسێک لاسایی خۆڕئاوا بکاتەوە یاخود هاوکاری بکات، هەر هەموویان سەرچاوەیەکی ئایینی لەبن نەهاتوون بۆ تیرۆری ئیسلامی.

پێشنیار بۆ ئەو هێزە جیهانی و نێو دەوڵەتیانە دەکەم، ئەو سیستمی خوێندنی ئاینیەی لە زۆربەی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامیدا لە ئارەدایە، بە سەرچاوەی هاندانی تیرۆری بدەنە قەڵەم. هەروەها ئەو ڕاگەیاندنە ئاینیەشی ئەمرۆ لە کاردایە، وەهای دابنێن کە کار لەسەر جیاوازی ئایینی و دروستکردنی ڕق و ئافەرۆزکردنی ئەوی دی دەکات. هاوکات پێشنیاری ئەوە دەکەم ڕێکەوتنی هاوبەشی نێوان ئەمریکی و ئەوروپیەکان لەگەڵ دەوڵەتانی ئێمەدا، چەند برگەیەکی تێدا بێت کە هەموو جۆرە هەڵاوێرد و جیاوازیەکی ئایینی لە دژی ژنان و ئەوانەی موسڵمان نین یاساغ بکات. سەرچاوەی ئەم جیاکاری و جیاوازیکردنەش ئەوەیە، شەریعەت دەکرێتە سەرچاوەی یەکەمی یاسادانان. شەریعەتیش ژن وەک بونەوەرێکی نوقسان و کەم ئەقڵ حساب دەکات و ئەو هاوولاتیانەشی موسڵمان نین، وەک ئەهلی زیمە سەیر دەکرێن و هیچ مافێکی هاوڵاتیان نابێت. بەمجۆرە کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی یارمەتی جیهانی ئیسلامی دەدات بۆ ئەوەی، لەو دواکەوتوییە میژوییە قوتاری بێت و پێبخاتە ناو مۆدێرنەوە، ئەو مۆدێرنەیەی خۆڕئاوا لە پاش ڕیفۆرمی ئایینی مەسیحی لە سەدەی شانزەهەمەوە لێی بەهرەمەندە و ئێمەش لەناو دۆگمایەکی ئاینیدا نوقم بوین و لەڕەوتی شارستانیەت جێماوین.

ئایا دیموکراسی بەبێ عەلمانیەت دەبێت؟

نەخێر، لەبەرئەوەی دیموکراسی و عەلمانییەت یان پێکەوە دەبن یان نابن. لەبەرچی؟ چونکە لە سیستمی دیموکراسی پێگەیشتودا، دەبێت ژنان و ئەوانەی موسڵمان نین یاخود بروایان بە ئایینێکی دیاریکراو نییە، وەکو هاوولاتی سەیر بکرێن و هەموو مافێکیان هەبێت.. ئەمەش پێویستی بەوەیە عەلمانیەت لە ئارەدا بێت، واتە دان بە مافی هاوولاتیبونی سەرجەم هاوولاتیاندا بنرێت. ئەوە چ دیموکراسیەتێکە لە وڵاتێکی وەک کوەیتدا هەیە کە نیوەی دانیشتوان (ژنان)، لە مافی هاوولاتێتی، واتە لە مافی دەنگدان و خۆ کاندیدکردن بێبەشکراون؟ لەبەرئەوەی پیرەمێردە ئیسلامیەکان و ڕیش سپی خێڵەکان، ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی ئەو پرۆژەیەی حکومەت ڕەتکەنەوە کە پێشکەشی پەرلەمانی کردبوو، بۆ ئەوەی دان بە مافە سیاسیەکانی ژناندا بنێنن بۆ ڕەتکردنەوەی ئەم پرۆژەیەش پشتیان بەو فتوا ئاینیە بەست کە وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئاینی کوەیت لە ساڵی 1985دا دەریکردوو تێیدا ڕایدەگەیەنێت، ژنان ناتوانن کاری سیاسی بکەن و بۆ ئەو بوارە دەست نادەن. یان دیموکراسی لە کوەیتدا چ دیموکراسیەتێکە کە شیعەکانی ئەو وڵاتە لە ڕووی سیاسیە پەراوێزخرابن؟ یاخود ئەوە چ دیموکراسیەکە لە ئوردونداا کە ئیسلامیەکان و سەرۆک هۆزەکان، پەرلەمانی ئەو وڵاتەیان کۆنترۆڵکردووە و دژایەتی ئەو یاسایەی حکومەت دەکەن کە سزای توندی ئەوانە دەدات، بەناوی شەرەفەوە تاوانی گەورە لە دژی ژنان ئەنجام دەدەن. لێرەدا دیموکراسی هیچ مانایەکی نابێت ئەگەر دان بە مافەکانی ژنان و ئەو کەسانەدا نەنێت کە موسڵمان نین و بێباوەڕن. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش دەزانێت هۆکاری تیرۆری ئیسلامی، نەبوونی دیموکراسیە.. ئەڵبەتە ئیدارەی سەرۆک "بۆش" لە ڕێی سندوقەکانی دەنگدانەوە، دەیەوێت ئیسلامیەکان بێنە سەر حوکم، هەروەک "کۆندۆلیزا ڕایس"ی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە هەفتەی یەکەمی مانگی نیساندا ڕایگەیاند. ئەمریکا لاری لەمە نییە، مادامەکی هاتنە سەرکاری ئیسلامیەکان لە زۆربەی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامیدا، زەمینە لە بەردەم عەلمانیەتدا خۆش دەکات. هیچ میللەتێکی ئیسلامی لە میللەتی ئێرانی عەلمانی تر نییە، کەبەر لە چارەکە سەدەیەک میللەتێک بوو لە ئاخوند و مەلاکان. بەڵام باجی ئەم پرۆسەیە قورس و گران دەبێت. عەلمانیەکان سەرکوتدەکرێن و لە سێدارە دەدرێن، بە هەزاران ژن بەرد باران دەکرێت و کەمایەتیە ئاینی و ئەتنیەکان تارومار دەکرێن خەریکە وڵاتانی ئیسلامی دەبنە بنکەیەک بۆ ڕێکخراوی قاعیدە، وەک لە ئێران و سودان و ئەفغانستاندا بینیمان. بۆ ئەوەی ئەمە ڕونەدات دەبێت چی بکەین؟

بۆ ئەوەی ئەو مەرگەساتە ڕوونەدات، پێویستە ئەنجومەنی ئاسایش بڕیارێک دەربکات کە لە چوار حاڵەتدا ڕێگا بە بەکارهێنانی هێزی

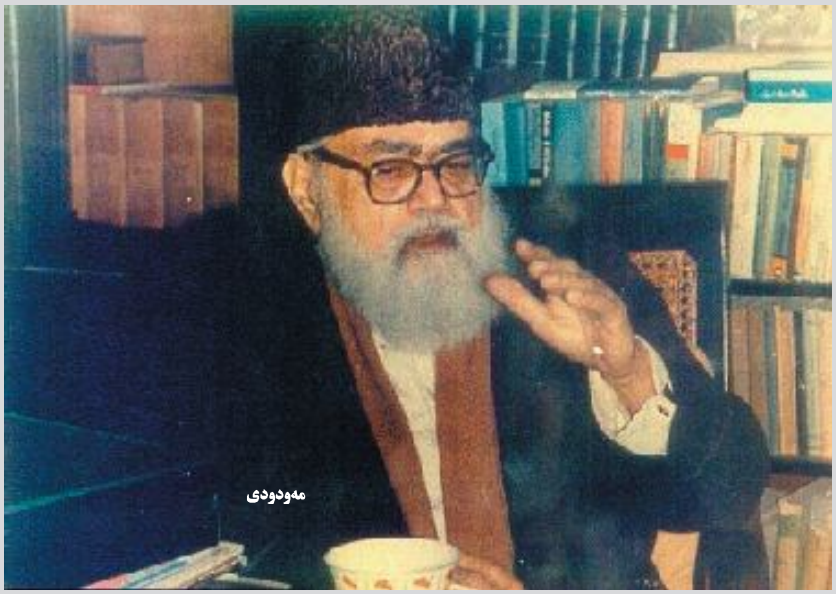

سەربازی بدات:

1- ئەگەر ئیسلامیەکان دەستیاندایە بەردبارانکردنی ژنان.

2- ئەگەر کەوتنە پاکتاوکردنی کەمایەتیە ئایینی و ئەتنیەکان.

3- ئەگەر سوپای نیزامیان هەڵوەشاندەوەو لە جێگەیدا میلیشیای ئیسلامیان پێکهێنا. ئەو میلیشیا ئیسلامیانەی دەبنە چەکی دەستیان، پاش ئەوەی میللەت لێیان نائومێد دەبێت و هیچ هیوایەکیان پێیان نامێنێت.

4- ئەگەر رازی نەبوون بەشێوەیەکی ئاشتیخوازانە ئالوگۆردی دەسەلات بکەن.

ئەو کات هاتنە سەرکاری ئیسلامیەکان، سەرەتایەک دەبێت بۆ هاتنی مۆدێرنەو عەلمانیەت، چونکە میللەت تێدەگات دەوڵەتی ئیسلامی کارتێکی دۆراوە. دەزانێت ئایندەی بەشێکی دانەبراوە لە داهاتوی جیهان، نەک بەشێک بێت لەو ڕابردووەی ڕۆشت و ناگەڕێتەوە. ئەمەش ئەو شتەیە دواجار "مونیر شەفیق" درکی پێکردووەو مۆجیاری ئیسلامیەکان دەکات هەڕ لە ئۆپۆزسیۆندا بمێننەوە وەک گروپی فشار و قەرەی دەسەلات نەکەون، چونکە دەزانێت مەحاڵە پرۆژەکەیان جێبەجێ بکەن، ئەو پرۆژەیەی مێژوو جێی هێشتووە.

بۆچی ئیدارەی ئەمریکی ڕێگە دەدات وڵاتانێک سەر لەبەر ببنە بنکەیەک بۆ ڕێکخراوی قاعیدە؟

"ئەنتۆنی بێرگەر"ی سەرۆکی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی لە کابینەی یەکەمی سەرۆکایەتی "بیل کلینتۆن"دا، لە وتارێکیدا کە لە ساڵی نەوەدەکاندا لە (فۆرین ئەفرێز)ی تایبەت بە سیاسەتی دەرەوەدا بڵاویکردبووەوە، دەڵێت: (لەسەردەمی حەمەرەزا شادا خوێندکارانی ئێران لە زانکۆکانی ئەمریکا، هەواداری کۆمۆنیزم بوون. بەڵام لە سایەی کۆماری ئیسلامیدا، شێوازی ژیانی ئەمریکایی بۆتە نمونەی باڵای گەنجانی ئێران). هەر لەو وتارەدا "بێرگەر" پشتیوانیکردنی واشنتۆن لە هێنانە سەرکاری بەرەی ئینقازی جەزائیری، بەوە پاساو دەداتەوە کە (لە سایەی حوکمرانی بەرەی ئینقازدا گەنجانی جەزائیر دەبنە دڵخوازی شێوە ژیانی ئەمریکایی، لە کاتێکدا ئەمرۆ ئەو گەنجانە نەیارن بە ئێمەو دژایەتیمان دەکەن).

لەم ماوەی دوایدا کەسایەتیەکی ئەمریکی لە گفتوگۆیەکی تایبەتیدا لەگەڵ بالوێزی یەکێک لە وڵاتانی عەرەبیدا، ڕایگەیاندبوو کە سەرەک "بۆش" لە ئێراندا جەماوەری زۆر لە "خاتەمی" و "خامنەیی" زیاترە. گومانی تێدا نییە شێوە ژیانی ئەمریکایی لە سایەی حوکمرانی ئیسلامیەکاندا، دەبێتە نمونەی هەرە بەرزی گەنجانی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی، بەڵام کورتبینیەکی سیاسی گەورەیە گەر ناوەندە بریار بەدەستەکانی ئەمریکا، بریارێکی ستراتیژی لەو جۆرە تەنها لەبەرئەوە بدەن کە گەنجانی جیهانی ئیسلامی پەیرەوی شێوە ژیانی ئەمریکی بکەن! بەڵام ئەی چارەنووسی ژنان و کەمایەتیە ئایینی و ئەتنیەکان و تەشەنەسەندنی تیرۆر؟

نەبوونی ستراتیژیەتێکی ڕوون و ئاشکرا سەبارەت بە بەکارهێنانی هێزی سەربازی لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایش یان ناتۆوە لەو چوار حاڵەتەدا کە پێشتر باسمان لێکرد، وادەکات ئەمریکا بێچەندوچون سەرنجی گەنجی موسڵمان بەلای شێوازی ژیانی خۆیدا ڕابکێشێت، چاکترین نمونەشمان ئێرانە.. بەڵام ئەمریکا و جیهانیش لەگەڵیدا زەرەرمەند دەبن، گەربێت و جیهانی عەرەبی بۆ حوکمرانی ئیسلامی سیاسی جێبهێڵن و ئەوانیش ئەو وڵاتانە بکەنە مەڵبەندی تیرۆر و نائارامیەکی خوێناوی کە دوو گەورەترین هەڕەشەو مەترسین بۆ سەر شارستانیەت و جیهانی هاوچەرخ.

سەرچاوە:

1- ڕۆژنامەی (الاحداث)ی مەغریبی، 2002.